

הנאהבים והנעימים

מחזה בשתי מערכות מאת מוטי לרנר וישראל זמיר

עפ"י ספור מאת י. בשביס זינגר

גרסת הצגה – חנן שנר

©

המחזה נכתב עפ"י הסיפור "השניים" מאת יצחק בשביס זינגר, שכלול בקובץ "ינטל בחור ישיבה" בהוצאת עם עובד, 1990, אך המחברים נטלו לעצמם חופש ניכר בעיצוב הדמויות והעלילה. המחברים מודים לעיזבון בשביס זינגר על הרשות להוציא לאור את המחזה, ולחנן שנר על מעורבותו בגיבוש הגרסה הסופית שלו. המחזה עלה לראשונה בתיאטרון הבימה בינואר 2004 בבימויו של חנן שנר.

מוטי לרנר

רח' מסדה 5 רמת השרון 4729097

טל. 0544583356

motti_lerner@hotmail.com

הדמויות

1. יודיל קוזניצר (50) - רב העיירה פראמפול
2. אלקה (47) - אשתו
3. רייזלה (17) - בתם
4. זיסל (19) - בנם
5. עזריאל (21) - תלמיד ישיבה
6. אסתר'ל (17) - אשתו של זיסל
7. שמואל איסר (50) - אביה של אסתר'ל
8. פייביש (30) - סוחר בלובלין, בעלה של רייזלה
9. אלתר (50) - בעל הבית של זיסל ועזריאל בלובלין
10. פרומה (40) - אשתו
11. אלחנן (40) - בדחן ומקבץ נדבות

העלילה

המחזה מתרחש במקומות שונים בעיירה פראמפול ובעיר לובלין באמצע המאה ה-19. הבמה צריכה לאפשר מעברים קלים בין סצנה לסצנה, ואף התרחשויות מקבילות במקומות שונים בו זמנית.

מערכה ראשונה

פרולוג

בית הקברות בלובלין. קבורה מתנהלת בחיפזון.

אלחנן: **(לקהל)** בית הקברות בלובלין. ליל סופה. ברקים ורעמים. גשם. קבורה מתנהלת בחיפזון. בגלל החשכה והגשם אי אפשר לזהות איש. **(מתקרב)** זהו פייביש. זהו אלתר. וזה אני, אלחנן הבדחן. שתי נשים עומדות ומתבוננות בנעשה. זוהי אלקה. הצעירה לידה היא אסתר'ל. מרחוק משקיף הרב יודיל. ליתר דיוק, רוחו של הרב יודיל. מחמת שאון הסופה הם נאלצים לצעוק.

פייביש: **(לקברנים)** חפור עוד! גם אתה. מהרו. מהרו.

אלתר: יותר עמוק. יותר עמוק.

פייביש: הניחו את האישה כאן.

אלתר: הפנים כלפי מעלה.

פייביש: את הגבר הניחו כאן לידה.

אלחנן: מי היא האישה הזאת? מי האיש?

פייביש: מהרו. מהרו. אותו הניחו כאן.

אלחנן: מי הם האנשים האלה?

פייביש: עכשיו כסו אותם בעפר.

אלחנן: בלי קדיש? בלי אל מלא רחמים? בלי החברה קדישא?

פייביש: בלום פיד, אלחנן.

אלחנן: וכי אין לשניים קרובים? הורים? דודים?

פייביש: שיפכו עוד עפר. כסו היטב.

אלחנן: ומה היה חטאם? רצחו? שדדו?

פייביש: עוד מילה אחת, ואין אתה מקבל מידי דבר.

אלחנן: **(לקהל)** בלי טהרה?! ככה בבגדיהם? בלי שְׁלֵט?! בלי סימן?! הרי זה מעשה נורא. לא היה כדבר הזה בעירנו. **(לאלתר)** אמור לי לפחות את שמותיהם, שאדע שלא נתתי ידי לדבר עבירה.

אלתר: האיש הוא עזריאל בן חנה.

אלחנן: עזריאל בן חנה?! והאישה, אשתו?!

אלתר: זיסה שמה. אין איש יודע את שם אביה.

פייביש: נשוב הביתה.

אלתר: **(לפייביש)** עוד היום אמסור את כל חפציהם לצדקה.

פייביש: **(לאלחנן)** ואתה, שים מחסום לפיד. אם מתיר אתה את לשונך, מוציא אתה את דיבתה של כל העיר.

כולם יוצאים. נכנסת אישה, עטופה במעיל. שצרה פרוה. היא ממהרת אל הקברים ומתחילה לחפור בהם.

רייזלה: שלי אתה, עזריאל. שלי אתה. קידשת אותי באהבתך, ואשתך אהיה לעולם. אם מת אתה, מתה אני איתך, ושוכבת אני כאן לצידך עד תחיית המתים.

יודיל: חדלי, רייזלה. חדלי. עוד מעט יעלה השחר. **(היא איננה עונה)** שובי לביתך, רייזלה. שובי אל בעלך. יש עוד חיים לפניך. **(היא איננה עונה)** אין את מכירה אותי? אביך אני.

רייזלה לא מזהה אותו. הסופה מתחזקת. המוסיקה מעצימה. חשכה.

1. אור עולה על בית המדרש בפראמפול. הרב יודיל עומד ליד דוכנו ומעיין בגמרא. תלמידיו עומדים אף הם ליד דוכניהם ולומדים. ביניהם זיסל ועזריאל.

אלחנן: (לקהל) ראשיתו של המעשה ביום אחד של חורף בעיירה פראמפול. מהלך יומיים מלובלין. באותו יום השכים רבי יודיל לבית המדרש להרביץ תורה בתלמידיו.

עזריאל: אבל המשנה אומרת שכל העושה מצווה אחת – אחת בלבד – מטיבין לו ומאריכין את חייו.

זיסל: לא בעולם הזה, אלא רק בעולם הבא.

עזריאל: אבל רש"י אומר בהאי עלמא – פירוש בעולם הזה.

זיסל: רש"י אומר שאם המצווה האחת הזאת מכריעה את הכף בין המצוות והעבירות של אותו אדם, רק אז מטיבין איתו ומאריכין את חייו.

עזריאל: הוא שאמרתי. מטיבין איתו ומאריכין את חייו בעולם הזה.

זיסל: רק לעתיד לבוא. אחרי תחיית המתים. הרי רבי יעקב אומר שאין כלל שכר מצווה בעולם הזה.

עזריאל: יש גם יש. שכר הצדיק הוא שמרעים לו בעודו בחייו, כדי שימרק את עוונותיו בעודו בחייו, כדי שכאשר יגיע, לאחר מותו, לעולם הבא יזכה לשכר שלם על מצוותיו. (זיסל קם) מה קרה, זיסל? מה קרה? (זיסל שותק) פתח פוך. מה קרה?

אלחנן: זהו זיסל, בנו של הרב יודיל, שהשכים עוד לפני אביו כדי ללמוד בחברותא עם עזריאל, ידיד נפשו.

זיסל שותק. הוא איננו מסוגל לומר את אשר בלבבו. נכנסת רייזלה.

רייזלה: אבא? אבא?

יודיל: רייזלה? בתולה בבית המדרש? סובי לאחור וצאי.

רייזלה: הבאתי לך תרופה, אבא.

יודיל: (בתקיפות) שומו שמיים, רייזלה.

רייזלה: פיקוח נפש הוא. צריך אתה תרופה זו.

יודיל: הרי ייצר הרע אורב כאן בכל פתח.

רייזלה: אם פיקוח נפש דוחה שבת, קל וחומר שדוחה הוא חשש של ייצר הרע.

יודיל: אין זה חשש של יצר הרע, רייזלה, אלא יצר הרע ממש. באת הנה לראות. לראות ולהיראות.

רייזלה: מודה אני בחצי טענה. באתי לראות.

יודיל: נצרי את לשונך. העולם אינו הפקר!

רייזלה: לראות את אבי באתי.

יודיל: מדבר אני איתו, רייזלה. הרי נתתי לך את דברתי. אלא שכל דבר בָּעָתוּ.

רייזלה: את דברתך נתת לי שתדבר איתו עוד היום.

יודיל: היום עוד רב. רק עכשיו גמרנו שחרית.

רייזלה: במו פיך אמרת שכל הכופה שידוך על בתו, כאילו שופך את דמה.
 יודיל: וכי את מי כופה אני עלייך?
 רייזלה: הבוקר התדפקו שוב שדכנים על הדלת.
 יודיל: שיתדפקו.
 רייזלה: שבע עשרה שנה מלאו לי, אבא, ואין אני מתקדשת לאיש מלבדו. **(הוא שותק)**
 אם יש דבר מה בליבך עליו, אמור לי.
 יודיל: **(מוותר)** אין בליבי עליו מאומה. אדבר איתו אחרי מנחה.
 רייזלה: עכשיו, אבא. **(יודיל נכנע)**

אלחנן שהאזין לשיחה, קורא לעבר עזריאל.

אלחנן: עזריאל! עזריאל בן חנה!
 יודיל: **(מהסה אותו)** ששש... מהרי וצאי.
 רייזלה: והתרופה?
 יודיל: צאי כבר!

רייזלה יוצאת. אלחנן מוליך את עזריאל אל יודיל. זיסל עוקב אחרי המתרחש בדאגה.

עזריאל: כן, רבי.
 יודיל: **(מהסס)** עזריאל.
 עזריאל: כן, רבי.
 יודיל: **(מהסס)** יודע אתה שכל תלמידי נטועים עמוק בליבי, אבל אתה מן היפים שבאילנות. **(מהסס)** אין אני דורש אלא בטובתך.
 עזריאל: כן, רבי.
 יודיל: כבר שנה שלמה מפציר אני בך, ואתה בשלך. אדברא, אמור לי. מה תועלת לו לאדם ברווקותו? הרי אפילו גדול בתורה חייב במצוות בשר ודם.
 עזריאל: אין תועלת לאדם ברווקותו, רבי, מלבד שהיא מניחה לו את זמנו לתורה.
 יודיל: כבר הציעו לך נשים שיניחו את זמנך לתורה. **(עזריאל שותק)** עזריאל, נישואין אינם רק עול. ומי שאינו עוסק בפריה ורבייה, כאילו שופך דמים. **(עוצר)** רייזלה בתי הייתה כאן.
 עזריאל: כן, רבי.
 יודיל: אתה ראוי לה, לרייזלה. אמנם אין אדם מעיד על בתו, אבל גם היא ראוייה לך.
 עזריאל: כן, רבי. במחילה. בתך ראוייה לטובים ממני. יודע אני שאם אשא אישה, אפרוש ממנה מיד לבית המדרש. ונמצא אני חוטא לה.

יודיל מבחין בכך שזיסל עוקב אחרי שיחתו עם עזריאל. הוא מתרחק איתו לפינה.

יודיל: תלמיד חכם צריך אישה, עזריאל. אחרת יגבר עליו יצרו, והוא ישקע בחטא. ומי שגדול בתורה, גם ייצרו גדול. אין אישה טובה לך מרייזלה, אך אם תרצה אחרת, שא לך אחרת. לפני שמחשבות זרות נכנסות בך.
 עזריאל: אין בי שום מחשבות זרות, רבי. זיסל בנך ואני לומדים יומם ולילה.
 יודיל: עזריאל, אין שני רווקים מתעטפים בטלית אחת. גם זיסל נושא אישה. את אסתר'ל בת שמואל איסר. אתמול חתמנו במזל טוב על התנאים.

עזריאל: **(נדהם)** זיסל נושא אישה!?

יודיל: אם חשקה נפשך ללמוד איתו בחברותא גם עליך לשאת אישה. **(עזריאל שותק)** כבר מזמן הגעת לפרקך. אם לא תישא אישה, לא תוכל לשבת כאן עוד. עד מוצאי שבת גומר אתה אומר, ושב אלי ובפיק תשובה. **(פונה לזיסל)** ואתה, מה מעשיך? למה אינך לומד?

זיסל: לומד אני.

יודיל: אחרי מנחה בא אתה ולומד איתי. **(פונה לצאת)**

זיסל: כן, אבא.

אלחנן: יישר כוח, בחורים. אל תתבטלו מתורה אפילו להרף עין. והגיתם בה יומם ולילה.

יודיל: הנח להם, אלחנן. **(לעזריאל)** עזריאל, עד מוצאי שבת.

הוא אווז באלחנן ומוציא אותו החוצה. עזריאל פונה אל זיסל.

עזריאל: מזל טוב.

זיסל: אל יהיה ליבך גס איתי, עזריאל.

עזריאל: ואני חשבתי שגדולות מעלותיה של חברותא שלנו ממעלותיה של כל אישה.

זיסל: שמע לי רק רגע.

עזריאל: חשבתי שאין אנו חדלים ללמוד יחד בעבור כל הנאות שבעולם.

זיסל: אמרתי לא, עזריאל. האמן לי. סירבתי שוב ושוב. אבי ואימי עשו יד אחת נגדי וחתמו על התנאים.

עזריאל: הרי נדברנו ותקענו כף.

זיסל: התחננתי לפניו. לא הועילו כל טענות ומענות שלי. **(מוציא שעון זהב מכיסו)** אביה טמן אותו בידי, ושמי כבר חרוט עליו. רואה? החזרתי לו, ואז טמן אותו בכיסי, ושוב החזרתי לו, ושוב טמן.

עזריאל: ולבסוף התרצית. אני סירבתי לשאת את רייזלה אחותך כדי ללמוד איתך.

זיסל: אל דאגה, עזריאל. אין אני מבטל אפילו רגע קט בשביל אסתר'ל. שגם אני איני יכול בלי חברותא שלנו.

עזריאל: רואה אני דווקא שיכול אתה. **(פונה לצאת)**

זיסל: חכה רגע. הרי טרם סיימנו ללמוד את הדף. אין אני חוזר בי מתקיעת כף שלנו. עזריאל... **(יוצא אחריו)**

2. חצר בית הכנסת. מוסיקה. בעומק הבמה נראה זיסל בראש תהלוכת החתונה. אחריו צועדים הרב יודיל, אלקה, רייזלה, אסתר'ל בלבוש כלה מלווה בידי אביה, וכן אורחים וכליזמרים השרים ומנגנים. פניו של זיסל חיוורים כסיד. כל רגע נדמה שעומד הוא להתעלף. בקדמת של הבמה נמצאים אלחנן ורייזלה, שאיננה מסוגלת ליטול חלק בשמחה. היא מתקרבת אל שולחן עליו כד מים ומתיזה מים על פניה.

אלחנן: מה קרה, רייזלה? למה נפלו פניך? הרי אחיך מתחתן. אפילו המתים בבית הקברות נוקשים בעצמותיהם מרוב שמחה. וכי עש כילה את הנדוניה שהכנת ליום חופתך? או שמא אַבְלָה את מחמת שעזריאל משובש ליבך לא בא לרקוד בחופת אחיך?

רייזלה: אין אני אבלה, אלא שמחה.
 אלחנן: אלו מלים. אלא שמרוב שמחה זו שלך, עוד מעט יגעו כולם בבכי.
 שכנה: **(מתקרבת אליה)** אל דאגה, רייזלה. יודעת אני שעוד מעט קט ועזריאל בא.
 שהבוקר אמרתי בליבי את שמותיכם שבע פעמים ולפתע שמעתי יונים.
 רייזלה: ואני יודעת שהקדוש ברוך איננו רוצה שאזדווג לו, לעזריאל, ועד מהרה יזמן לי
 זיווג אחר כרצונו.
 שכנה: אם כך על אחת כמה וכמה. מצווה עלייך לשמוח.
 רייזלה: שמחה אני. שמחה בכל לבי.
 אלחנן: שמחה כאילו בית המקדש חרב לנגד עיניה.
 שכנה: אמרה לך ששמחה היא.
 אלחנן: שמחה כמו אותו יהודי שעלה לעגלה ובה שני גויים. קם גוי אחד ואמר...
 שכנה: לך לבדך את האורחים, אלחנן.

השכנה נוטלת את רייזלה והולכת איתה אל החוגגים. אלחנן פונה לקהל.

אלחנן: וכי מה חושבים הם? שהעולם כולו הדיוט? שאיש אינו יודע את פשר צערם?
 עיני בראשי ויודע אני גם יודע. ודווקא משום שיודע אני, איני פוצה פה. שאם
 יודעים גם הקרואים סיבת צערם של בעלי השמחה, נופל גם עליהם צער גדול,
 ואם נופל עליהם צער גדול, אין אני מעלה חיוך על שפתותיהם, ואין אני מקבל
 את שכרי. **(מבחין באלקה וזיסל)** ששש... החתן.

נכנסת אלקה התומכת בזיסל ומוליכה אותו אל כד המים שעל השולחן.

אלקה: שתה, זיסל. **(זיסל מסרב)** לא שמעת? אביך מתיר לך לשתות. היכן כתוב שעל
 החתן לצום? לו לפחות הרטבת את שפתיך. **(זיסל מסרב)** אל תירא, זיסל.
 אישה טובה היא. אימה, עליה השלום, הייתה צדקת גמורה. ומלמדת אני אותה
 הלכות אישה כאילו הייתה בתי.

נכנס שמואל איסר.

שמואל: מה קרה, חותנת?
 אלקה: **(לזיסל)** ומפצירה אני בך, שאין אתה מלבין את פניה ואת פני אביה.
 שמואל: למה החתן בוכה? חולה הוא?
 אלקה: נחלש הוא מחמת הצום. לשונו יבשה.
 שמואל: במחילה, רבנית, רואה אני שפניו נפלו.
 אלקה: אל דאגה, שמואל איסר. מיד שותה הוא מן המים, ונפשו שבה אליו.
 שמואל: במטותא, רבנית. לו אשתי, שיינה ביילה עליה השלום, הייתה עוד איתנו, הייתה
 היא שואלת. אבל אסתר'ל בת יחידה לי. במטותא, רבנית, אם יש בו, רחמנא
 ליצלן, איזה מום בחתן, מוטב ש... אין אנחנו חלילה מבטלים מאומה, רק
 שרוצים אנו לדעת לפני החופה.
 אלקה: אין בו שום מום.
 שמואל: אם לקה חלילה בחולי נופלים, יש סגולה ידועה לאבקה שנטחנה משער ערווה
 של פרה אדומה.

אלקה: אין בו חולי נופלים. עינה הוא את נפשו בצום יתר על המידה, והתפלל, ואמר ברכות וקרא בשיר השירים. **(מרטיבה את פני זיסל במים)**

אלחנן: כמו במעשה באותו אברך שפגש את כלתו בחדר הייחוד וגילה שמעוברת היא. מה עשה?

אלקה: מה עשה, מי עשה, מה עושה אתה? הרי אמרתי לך לשמח את האורחים!

אלחנן: האורחים כבר שמחים. החתן הוא שבוכה. וברשות כבוד הרבנית, מיד עושה אני שישחק. **(פונה לזיסל)** מה עשה החתן כשגילה, לא עלינו, שהכלה מעוברת היא? לא שמעת?

אלקה: חדל, אלחנן.

אלקה ושמואל איסר נוטלים את זיסל ומסייעים בידו לחזור אל החצר האחורית.

אלחנן: **(לקהל)** ובכן כשגילה החתן אחרי החופה שהכלה מעוברת. הפציר בה והפציר בה עד שגילתה לו שהגביר כפה עצמו עליה.

אל הבמה נכנסים יודיל ועמו המנגנים, האורחים ונושאי החופה. אלקה ושמואל איסר מוליכים את זיסל לעבר החופה. אלחנן משנה מיד את טעמו.

אלחנן: והנה הכלה אסתר, הצנועה והחסודה, יפת תואר כאסתר המלכה וצדקת כמותה. והלוואי ונזכה במהרה בימינו לגאולה שלמה מפרי בטנה. ומנגד החתן העילוי, בן נינו של הרב הגאון, רבי מנדל מקוזניץ. יפה תואר, בן פורת עלי עין, בנות צעדה עלי שור. ככה יעשה לחתן וכלה שהקדוש ברוך הוא חפץ ביקרם. מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים. והחתן ייפול על צוואר הכלה בשמחה, ויחבקה ויעננה, יד אל יד, פה אל פה, ויהיו לבשר אחד. כמו שנאמר "והפיל שלשל את החדק אל הבאר."

אלקה: חדל, אלחנן.

מקהלה: קול ששון וקול שמחה, קול חתן וקול כלה
דיצה וחדווה, אהבה ואחוה, שלום ורעות, גילה וצהלה

הקרואים רוקדים.

מקהלה: ופתאום תקיעת שופר
והנה דינם נגזר
שכינה ביניהם,
או מוות חייהם.

יודיל מתחיל בטקס. אברך מגיש לו כוס יין. זיסל נראה כמי שחרב עליו עולמו.

יודיל: ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם, בורא פרי הגפן.
קהל: אמן!

יודיל: ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם, אשר קידשנו במצוותיו, וציוונו על העריות, ואסר לנו את הארוסות, והתיר לנו את הנשואות לנו על ידי חופה וקידושין.
קהל: אמן.

יודיל: ברוך אתה ה' מקדש עמו ישראל על ידי חופה וקידושין.

קהל: אמן.

יודיל מושיט את גביע היין לזיסל. לפתע מבחין זיסל בעזריאל העומד לידו מתחת לחופה. עזריאל נראה כמובן רק לעיניו.

יודיל: החתן והכלה ישתו מן הכוס.
עזריאל: אל תשתה, זיסל. **(זיסל איננו נוטל את הגביע)**
יודיל: **(חוזר)** החתן והכלה ישתו מן הכוס.
עזריאל: **(לזיסל)** אם אין אתה שותה, אין הברכה מתקיימת ואין הקידושין תופסין.
יודיל: שתה, זיסל. **(זיסל לוגם מן היין)** ועכשיו ישקה החתן את הכלה.

זיסל מעביר את הגביע לידי אסתר'ל. עזריאל עוצר בעדו.

עזריאל: רוצה אתה בה, זיסל? רוצה אתה בה?
אלקה: הזדרז, יודיל.
יודיל: ועכשיו ייטול החתן את הטבעת ויאמר: הרי את מקודשת לי בטבעת זו, כדת משה וישראל. **(מאיץ בזיסל)** הרי את מקודשת לי.
עזריאל: כל עולמך תלוי ועומד עכשיו במילה אחת.
שמואל: מה קורה לו לחתן, רבי? אולי נכנס בו דבר מה.
יודיל: **(מאיץ בו)** הרי את מקודשת לי.

זיסל אווז את הטבעת בידו, אך מהסס.

עזריאל: אמור "לאו".
שמואל: שד נכנס בו, רבי.
אלחנן: שד? איפה? כאן? כאן? ואולי כאן?! **(מחפש מתחת לשמלתה של אלקה)**
אלקה: ששש...
יודיל: **(בתקיפות)** הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל.

זיסל עונד את הטבעת על אצבעה של אסתר'ל.

זיסל: הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל.

עזריאל מסיר את ההינומה מפניה של רייזלה, ומשליך אותה על הרצפה.

עזריאל: **(לזיסל)** רודף אני אותך בכל אשר תפנה, זיסל. בשבתך בביתך, ובלכתך בדרך, ובשוכבך ובקומך. עוכר אני את כל מחשבותיך, ומקלקל את כל שמחותיך. לא תהיה לך מנוחה עד שאתה עומד ומגרש אותה.

עזריאל יוצא. זיסל מתעלף. אלקה תומכת בו. יודיל ממשיך בחיפזון.

יודיל: מקודשת! ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם בורא פרי הגפן. ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שהכל ברא לכבודו. ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם יוצר האדם.

שמואל: הכוס. **(מציב כוס תחת רגלו של זיסל ושובר אותה)**

אלקה: מזל טוב. מזל טוב.

קהל: מזל טוב. מזל טוב.

אלקה ויודיל נושאים את זיסל המעולה, וכולם יוצאים מן הבמה.

אלחנן: **(קורא אחריהם)** ושכרי, רבנית? מה יהיה עליו?! הרי חתן וכלה שאינם גומלים למי ששימח אותם ביום חופתם, לא יזכו לשמחה כל ימי חייהם. **(לקהל)** ועד ששבה אליו רוחו של החתן הזה, שומעים את המעשה בחתן ההוא שגילה בליל חופתו כי הכלה מעוברת. הפציר בה וגילתה לו שהגביר כפה אותה. עם שחר נזעק החתן אל הגביר לתבוע את עלבונו. התוודה הגביר ואמר: את הנעשה אין להשיב. חשוך בנים אני. אם תלד הכלה בת, אתן לך שנה על שולחני. אם תלד בן, אתן לך שנתיים. התרצה החתן. כשפנה ללכת, ביקש ממנו הגביר שינהג במתינות בעת התשמיש, שחלילה לא מפילה הכלה את העובר. אמר החתן: אל דאגה. אם נופל העובר, אני מביא אותה אליך, ואתה מעבר אותה שוב. **(צוחק)**

3. לילה. ביתם של זיסל ואסתר'ל.

אלחנן: ששש... לילה. הלבנה כבר עלתה. ביתם של זיסל ואסתר'ל. חדר המיטה.

נכנסות אלקה ואסתר'ל. אסתר'ל לבושה בכתונת לילה, נושאת דלי בידה. אלקה מקיפה את המיטה ומפזרת תחתיה אבקה לגרוש שדים.

אסתר'ל: **(מתקשה לשאת סרחון האבקה)** חותנת... הריח...
אלקה: סגולה בדוקה היא. בשל ריחה של אבקה זו נרתעים מפניה כל השדים והמזיקים, אסתר'ל. בפרט אותם שדים של פריצות וזימה, שאורבים לחתן-כלה בליל החופה. מתחת לכרית הנחתי קווצת שיער של כלב שחור נגד הסיטרא אחרא, ומתחת לסדין עורלת תינוק שהיא סגולה נגד חלישות. ונזהרת את שאין אלה נגלים לעיניו של זיסל גם לאחר התשמיש.

אסתר'ל: כן, חותנת.
אלקה: והעיקר שלא תחלוף במוחך מחשבת זימה. שמחשבה מעין זאת עלולה חלילה להחריד אותו, את זיסל. ואם בכל זאת נדמה לך שמחשבה זימה חולפת במוחך, אמרי מיד ג' פעמים "שמע ישראל". ג' פעמים.

אסתר'ל: כן, חותנת.
אלקה: ואם נדמה לך שחולפת חלילה מחשבת זימה במוחו של זיסל, עצמי את עיניך, ואמרי בליבך את ד' אותיות השם המפורש. ד' אותיות.

אסתר'ל: כן, חותנת.
אלקה: ועשי הכל לחזק את ליבו. שנפשו רכה. ואין הוא רגיל בנשים. מיום שעמד על דעתו, כל מאודו בתורה.

אסתר'ל: כן, חותנת.
אלקה: ואם ירצה לחבק אותך, הסבירי לו פנים. גם צדיקי עולם אהבו לחבק את נשותיהם.
אסתר'ל: כן, חותנת.
אלקה: והישמעתי לו ברצון ובלי פחד, בתי. לא לחינם העניק לך השם יתברך כל מה שצריך לקיום המצווה. ואם רואה את שנזקק הוא לעזר כנגדו, אין את נבוכה, ו... **(לוחשת על אוזנה של אסתר'ל)**
אסתר'ל: (מופתעת) מה?! **(אלקה לוחשת שוב על אוזנה) ככה?!!**
אלקה: ככה. ואם חס ושלום, עדיין אין הוא... **(לוחשת על אוזנה)** אל תהססי ו... **(לוחשת על אוזנה)**
אסתר'ל: ככה?!
אלקה: אפילו נשות הצדיקים הגדולים נוהגות ככה. והשם יתברך יגמול לך ותזכי לבנים. **(מנשקת אותה, פונה לצאת, אך חוזרת)** ובקערה יש מים. שלא ירד בבוקר מן המיטה בלי נטילת ידיים.

היא יוצאת. אסתר'ל נשארת לבדה.

אלחנן: בחוץ כל העיירה ערה. נשים וגברים, זקנים וטף, יושבים בבתיהם, עוצרים את נשימתם, מאזינים להד פסיעותיו של החתן העושה דרכו אל כלתו.

נכנס זיסל, לבוש בקפוטה. הוא מהסס.

זיסל: מזל טוב.
אסתר'ל: מזל טוב גם לך.
זיסל: צר לי אסתר'ל שביישתי אותך מתחת לחופה.
אסתר'ל: לא בי האשם, זיסל. הרוח הוא שהסיט את ההינומה.
זיסל: ראיתי. **(שתיקה)**
אסתר'ל: ואני ראיתי שלא רצית בי. ולבי אומר לי שגם עכשיו אין אתה רוצה בי.
זיסל: איך יכול אני שלא לרצות בך, ואת מקודשת לי?
אסתר'ל: מחל לי, זיסל, שגם אותי לא שאלו לרצוני. נהגתי כמו כל בנות ישראל. מרגע שנחתמו התנאים התפללתי לשם יתברך שיעשה ותרצה בי.
זיסל: אל תבכי, אסתר'ל. ודאי שרוצה אני בך. הרי מצווה שאינה נעשית ברצון, אינה מתקיימת. ולשמח לב אישה מצווה גדולה היא, ומוכן אני ומזומן לקיים אותה.
אסתר'ל: גם אני מוכנה ומזומנה.

היא אווזת בידו, מנשקת אותה, ואחר כך מסירה ממנו את הקפוטה. הוא נבוך. אור עולה על עזריאל, הנראה רק לעיניו של זיסל.

עזריאל: בשל מה אתה משתהה?
אסתר'ל: אין אתה צריך לחשוש ממני, זיסל. שמבטיחה אני להיות כנועה וצייתנית. לא תשמע ממני טרוניה. אקפיד על קלה כחמורה. **(מפשיטה אותו)**
עזריאל: נו, ובבית הכיסא כבר היית? שאם תזדווג כשצריך אתה להטיל מים, ייוולדו לך משתינים במיטה.

זיסל : די, עזריאל. **(מתנצל בפני אסתר'ל)** מוטב שאישאר בטלית קטן.
 עזריאל: אם אינך יכול, אמור לה לעשות כך כפי שנוהגות נשות הצדיקים. **(בלחש)**
 מעשה רחב בפיה.
 זיסל: **(בכעס)** די, עזריאל. חדל!
 אסתר'ל: מה קרה? **(זיסל שותק)** אל תראה בי שאני תאוותנית, זיסל, שכל חפצי הוא
 שתראה בי.
 זיסל : הרי אמרתי לך שרוצה אני.
 עזריאל: אין אתה רוצה בה. על כורחך נכנסת איתה לחופה, על כורחך אתה משיח עמה,
 ובעל כורחך גם תזדווג איתה.
 זיסל: **(חש שכיפתו נפלה מראשו)** הכיפה. איפה כיפה זו שלי?
 אסתר'ל: הנה היא. **(נוטלת את ידו ומניחה אותה על שדה)**
 זיסל : **(לאסתר'ל)** חכי. אסור לו לאדם לבוא אל אשתו, עד שישדלנה תחילה בדברים.
 אסתר'ל: כבר משודלת אני.
 זיסל: אסור לו לאדם למלא תאוותו. עליו לקיים את המצווה כמי שכפאו שד.
 אסתר'ל: אין בי תאוה, אלא כדי שאתה תתאוה לי.
 זיסל: **(בהיסוס)** הריני מוכן ומזומן לקיים מצוות תשמיש כפי שציווני השם יתברך
 שמו. **(גוהר עליה)**
 עזריאל: ברגע אחד איבדת את כל עולמך, זיסל. מאוסה היא כבר בעיניך. על פיה. על
 לשונה. על מתניה. על זיעתה. על ליחתה ועל נידתה. לא תרצה בה לעולם. שנוא
 תהיה עליה, ושנוא תהיה על עצמך, עד אחרון ימך. **(יוצא)**

4. לילה. עזריאל נוטל את מזוודתו, ויוצא אל רחובות העיירה. עד מהרה הוא מגיע אל שוק העגלות.

אלחנן: **(לקהל)** שוק העגלות בפראמפול. לילה. צפרדע מקרקרת מרחוק. על הברוש
 תנשמת. עגלה שהגיעה מוורשה חונה בודדה בפינה, שני סוסיה נותרים בעמידה.
 בן בלי בית מחטט בערמת אשפה. חסיד הנוסע אל נפקנית מסתתר בתוך מעילו.
(לעזריאל) שלום עליך, רבי עזריאל. אנא מועדות פניך באישון לילה?
 עזריאל: לאן שיוליך אותי קול השמים.
 אלחנן: לאן שיוליך אותך קול השמים?! נו, נו. אולי לא הולך אתה אחרי קול השמים,
 אלא אחרי קול היצר?
 עזריאל: הולך אני לטריסק.
 אלחנן: לטריסק? אי, אי, אי. כמה טוב להיות רווק בלא עולה של אישה. יכול אתה
 להשביע את יצרך בכל מקום בעולם. בטריסק, בזאמושץ, אולי אפילו בוורשה.
 עזריאל: הנח לי, אלחנן.
 אלחנן: אז הלילה נוסע רבי עזריאל לטריסק אחרי אישה שייצרו נוהה אחריה?
 עזריאל: לא, אבל אם אמרת זאמושץ, אולי אסע לזאמושץ.
 אלחנן : יש לך אישה גם בזאמושץ? אי, אי, אי. נו, אם יש לך אישה גם בטריסק וגם
 בזאמושץ, מה הפלא שרבי יודיל גירש אותך. **(צוחק)** ואם ביצר עסקינן, האם
 שמעת את המעשה בשלושת האברכים והרבנית מקוצק?
 עזריאל: לא. לא שמעתי.

אלחנן: לא שמעת?! שומו שמיים. ובכן, בליל חורף אחד התחממו שלושה אברכים ליד התנור בבית המדרש. אמר הראשון: ריבוננו של עולם, מי יתנני ואשכב בעולם הבא ליד משה רבנו עליו השלום. אמר השני: מי יתנני ואשכב בעולם הבא ליד הרמב"ם עליו השלום. אמר השלישי: מי יתנני ואשכב בעולם הבא ליד הרבנית מקוצק. נדהמו חבריו. הרי הרבנית מקוצק עודנה חיה. אמר האברך: ומה אני? מת? **(צוחק)**

5. בוקר. זיסל ואסתר'ל עדיין במיטה. נכנסת אלקה.

אלקה: מזל טוב! שתזכו לבנים, לבני בנים, לשילשים ולריבעים, ושתזכו להכניס את כולם למצוות ולהעמיד לכולם חופות. **(לאסתר'ל) אסתר'ל יקירתי... (שואלת בלחישת על אוזנה)**

אסתר'ל: כן, חותנת. **(אלקה שואלת שוב)** כן חותנת.

אלקה: **(לזיסל)** יישר כוח, זיסל.

זיסל: השעה כבר מאוחרת, אימא. נחפז אני לבית המדרש.

אלקה: חג לנו היום, זיסל. אביך אסר על החתנים ללכת לבית המדרש שבעה ימים אחרי החופה.

זיסל: אין אני מתבטל מתורה אפילו יום אחד.

אלקה: עליך לשבת ולשמח את אשתך.

אסתר'ל: אם חשקה נפשו בתורה, ילך לבית המדרש.

זיסל: הניחי לי ואלבש את בגדי.

אסתר'ל: ובמחילה, גם עלי ללכת למקווה.

אלקה: הפה שאסר, הוא שיתיר, זיסל. אם רצונך ללכת לבית המדרש עליך לבקש את רשות אביך.

זיסל: אין אדם מבקש רשות ללמוד. גם לא מאביו. ועכשיו הניחי לי ללבוש את בגדי.

אלקה: ואף על פי כן הולכת אני אל אביך. אם אין הוא מתיר לך במו פיו, אין אתה הולך.

היא יוצאת. אסתר'ל מתלבשת ומביאה לזיסל את קערת המים. זיסל נוטל את ידיו.

אסתר'ל: הולכת אני לטבול, זיסל, ומביאה לך את ארוחתך לבית המדרש.

זיסל: תודה.

אסתר'ל: והנה גם תפילין אלה שלך. **(מנסה לחבק אותה)** אישה טובה אהיה לך, זיסל. אין אני למדנית גדולה, אבל מה שצריכה אישה לדעת, יודעת אני. ואקים לנו בית, ואלד לך ילדים הרבה. ולא אתבע מאומה בשבילי, מלבד שתמצא בי. **(זיסל איננו עונה)** יהי כן. גם זאת לא אבקש עוד. הנה בגדיך.

נכנס יודיל.

יודיל: לכי לטבול, בתי. **(אסתר'ל יוצאת)** שומע אני מאימך שמבקש אתה להמרות את פי. אוסר אני עליך ללכת לבית המדרש. ואוסר אני עליך לפגוש בעזריאל. אין אתם לומדים עוד בחברותא עד שגם הוא נושא אישה.

נכנסת רייזלה.

רייזלה: הוא עזב.
 יודיל: מי?
 רייזלה: עזריאל. בדרכי לכאן ראיתי אותו בשוק העגלות וצוררו בידו. (ליודיל) הרי אמרת שמדבר אתה איתו. למה גירשת אותו?
 יודיל: לא גירשתי.
 זיסל: בשוק העגלות הוא וצוררו בידו?
 רייזלה: (ליודיל) במה חטא הוא לך? במה חטאתי אני?
 יודיל: לא גירשתי אותו.
 רייזלה: הרי יודע אתה שאין לי חיים בלעדיו.

רייזלה פונה לצאת. יודיל פונה אחריה. הוא מבחין בזיסל הפונה להתלבש.

יודיל: אין אתה יוצא אחריו. יושב אתה בביתך שבעה ימים ומפייס את אשתך, עד ששכינה מתרצה ושורה ביניכם.
 יודיל יוצא אחרי רייזלה. זיסל מתלבט רגע. אח"כ פונה אל ארון בגדיה של אסתר'ל, נוטל שמלה ולובש אותה, מכסה את ראשו במטפחת, נוטל סל ויוצא.

6. שוק העגלות בפראמפול. עזריאל ישן על צוררו. אלחנן ישן לידו. נכנס זיסל לבוש כאישה. הוא פונה אל עזריאל בלחישה כדי לא להעיר את אלחנן.

זיסל: רבי עזריאל? רבי עזריאל?
 עזריאל: כן?
 אלחנן: (התעורר) צפרא טבא, גבירותי ורבותי. את האישה מטריסק, או מזאמושץ?
 זיסל: מה? לא. אני מטומאשוב.
 אלחנן: (לעזריאל) יש לך אישה גם בטומאשוב?
 עזריאל: מי את? מה רצונך?
 זיסל: דבר לי אליך.
 עזריאל: אלי?
 אלחנן: אולי אלי?
 זיסל: (לאלחנן) יסלח לי אדוני וירחק מכאן.
 אלחנן: לא איש כמוני ישאיר אברך מפראמפול ואישה מטומאשוב לבדם.
 זיסל: אדוני ירחק מכאן, ומיד.
 אלחנן: הנה רחקתי. (לקהל) ונעשיתי כולי אוזן.
 עזריאל: מי את?
 זיסל: (בלחש) אין אתה מכיר אותי?
 עזריאל: זיסל?! מה לך בבגדי אישה?
 זיסל: באתי לדבר איתך.
 עזריאל: בבגדי אישה?
 זיסל: אבי אסר עלינו להתראות, ומוכרח הייתי.

עזריאל: אין לנו מה לדבר עוד.
 זיסל: אינך יכול ללכת מכאן, עזריאל. אין בעיר זו מי שיכול אני ללמוד איתו.
 עזריאל: אתה חזרת בך מתקיעת כף שלנו ונשאת אישה, ו...
 זיסל: **(לאלחנן שהתקרב)** אדוני ירחק ממני, לפני שיראה את נחת זרועי. **(לעזריאל)** אנא, עזריאל. אין דבר טוב יוצא מתוך מריבה. הישאר. חייב אני למהר לביתי. אסתר'ל תשוב עוד מעט מן המקווה.

נכנסות רייזלה ואלקה בידיהן סלים. רייזלה מבחינה בעזריאל ונדהמת. זיסל מסתיר את פניו במטפחת שלראשו.

רייזלה: **(נדהמת)** עזריאל! משיח הוא עם אישה בשוק!
 אלקה: אולי קונה הוא ממנה דבר מה לצורכי נסיעתו.
 אלחנן: אין הוא קונה ואין היא מוכרת. זאת היא אשתו מטומאשוב.
 רייזלה: אשתו?!
 אלחנן: שמעתי בת קול אומרת שיש לו נשים גם בטריסק ובזאמושין.
 אלקה: הניחי לו, רייזלה. די לך בצער שכבר הצטערת.
 רייזלה: **(לעזריאל)** יש לך אישה בטומאשוב ואיש לא ידע? כל הימים האלה התאבקת בעפר רגליו של אבי ורימית אותו?
 עזריאל: לא, רייזלה, במחילה.
 רייזלה: הרי ידעת כמה אני מתענה בגללך. למה הנחת לי להתייסר ככה? וכי אין בך לב?
 עזריאל: אין היא אשתי, רייזלה. מעולם לא הייתה לי אישה. **(בהיסוס)** אלמנה היא.
 מוכרת היא ספרים מירושת בעלה המנוח.
 אלחנן: ואני אומר, אשתו היא. לולא כן, לא היה מלחש איתה מחשש ייחוד. **(לזיסל)** ספרי לה מי את.
 אלקה: בואי נלך, רייזלה.
 רייזלה: **(לזיסל)** אשתו את, או שאין את אשתו?
 אלקה: ודאי שאין היא אשתו. לו רצה אישה, היה משתדך לך. **(לעזריאל)** ואתה, לא די בייסורים שהבאת עליה, אתה גם מתרועע לעיניה עם נפקנית בשוק?
 אלחנן: נפקנית? **(לזיסל)** במחילה, גבירתי. לא שמעת? הרבנית אומרת שנפקנית את.
 זיסל: **(בלחש)** בלום פוך, נבלה.
 אלחנן: נבלה? **(לאלקה)** לא שמעת, רבנית? אישה זאת אומרת שנבלה אף.

אלקה מניפה לעברו את הסל שבידה והוא נרתע מפניה.

רייזלה: **(לעזריאל)** עכשיו יודעת אני מדוע לא רצית בי. לא מחמת מום שבי. אלא מחמת מום שבך. שנוכל אתה.
 אלקה: חדלי, רייזלה!
 עזריאל: אנא, רייזלה. האמיני לי. אין היא אשתי. קונה אני ספר ממנה.
 רייזלה: ספר? איה הספר? אמור לי, איה הספר? **(לאלקה)** אפילו אין היא אשתו, אין אני רוצה בו עוד. רואה אני אותם מדברים זה אל זה כמי שרגילים זה בזה.
 עזריאל: במחילה, רייזלה. אין אני מכיר כלל אישה זו, והיא זו שפונה אלי, ובשל כבודה אין אני...

רייזלה: וכבודי? כלום הוא בעיניך? אמרת לאבי שאין אתה רוצה בי כדי שלא להתבטל מתורה, והנה מתבטל אתה מתורה כדי להשיח בשוק עם אישה שאין אתה מכיר. לא כך הוא, רייזלה.
עזריאל: אלקה: **(לעזריאל)** בלום פִּיךְ וסע מכאן. **(לרייזלה)** בואי נלך.
רייזלה: אין את צריכה עוד להאיץ בי. **(יוצאות)**
אלחנן: נו, רבי עזריאל. רואה אתה מאיזו צרה נחלצת בזכותי?
עזריאל: פזר רגליך, אלחנן.
אלחנן: ושכר טרחתי?
זיסל: לך!
אלחנן: אם לא שכר טרחה, לפחות שכר שתיקה.
עזריאל: לך! **(מסלק אותו בבעיטה. ופונה לזיסל)** אין אנחנו יכולים לעמוד ולהשיח כך, זיסל. אנשים, אוזניהם כרויות ולשונם קלה. הנה עגלה הנוסעת ללובלין. חייב אני לנסוע מכאן.
זיסל: אם נוסע אתה, נוסע אני איתך.
אלחנן: גם אני נוסע איתך.
שניהם: לך!! **(אלחנן מתרחק)**
זיסל: עזריאל! חכה!
עזריאל: איך תיסע איתי בבגדי אישה? מה נאמר אם ישאלו עלינו?
זיסל: איש ואישה אנחנו. מי ישאל?
עזריאל: ואסתר'ל? מה יהיה עליה?
זיסל: חברותא שלנו יקרה לי ממנה.
עזריאל: כבר קידשת אותה לאישה.
זיסל: עוזב אני אותה למענך, עזריאל.
עזריאל: אין אני רוצה שתעשה למעני מאומה. **(יוצא)**
זיסל: חכה, עזריאל. חכה. **(יוצא אחריה)**
אלחנן: **(אחריהם)** חכו. דבר לי בלובלין. חתונה. לא חתונה. הלוויה. הנה אני בא.

7. ביתם של זיסל ואסתר'ל. נכנסות אלקה ורייזלה. מן הצד השני נכנס יודיל.

אלקה: אין הוא במקווה ואיננו בבית הכנסת.
יודיל: גם לא בבית המדרש.
אלקה: כאילו בלעה אותו האדמה.

נכנסים אסתר'ל ושמואל איסר.

שמואל: אין זאת אלא ששבוהו שדים.
יודיל: שששה...
שמואל: שעוד מתחת לחופה הרגשתי בהבל פיהם של שדים שהתרוצצו סביבו.
יודיל: **(בכעס)** שששה...
שמואל: שמא צריך לבדוק את המזוזות? הרי לא הייתה לו קפיצת דרך לארץ הקודש.
אולי חלה? אולי הלך לשאול בעצת הרופא מחמת החלישות שתקפה אותו?
אלקה: לא הייתה בו שום חלישות!

שמואל: רק שלא נפלה עליו מרה שחורה, והטביע עצמו בנהר.
אלקה: לא נפלה עליו מרה שחורה!
שמואל: **(לאסתר'ל)** ואולי שקע בספרים אסורים? אולי היו בו מחשבות של גאולה והסתפח לכת של שבתאים?
יודיל: חס וחלילה. **(לאסתר'ל)** לא ראית בו סימנים? לא עשה מעשה משונה?
אסתר'ל: לא.
אלקה: ולא נפלה ביניכם שום מריבה, אסתר'ל?
אסתר'ל: לא.
יודיל: אולי הסתפח אל עזריאל בן חנה ולומד הוא איתו בחשאי?
אלקה: עזריאל בן חנה עזב בלעדיו. נסע בעגלה עם אישה משונה בשמלת יום טוב.
אסתר'ל: **(נדהמת)** עם אישה בשמלת יום טוב?!
אלקה: וכי מה בכך, אסתר'ל?
אסתר'ל: לא כלום. מאומה. רק שפתאום נפלה עלי חרדה, שמא... **(בוכה)**
יודיל: **(לאלקה)** מהרי והכיני לי את צרורי. אסע אחרי עזריאל.

8. שוק העגלות בלובלין. מוסיקה. עוברים ושבים חוצים את הבמה.

מקהלה: לובלין העיר הומה אנשים.
זקנים, ילדים, גברים ונשים,
נערות, נערים, בתולות אברכים,
כל אלה בלובלין העיר.
אלחנן: נער קטון יכול לבוא ללובלין, לחלל שבת בפרהסיה, ואיש לא ישאל מי אביו.
מקהלה: רחובות, סמטאות, חצרות, בניינים,
מרתפים, חדרים, עליות, קיטוניות,
ארמונות, מלונות, פונדקים, מחסנים,
כל אלה בלובלין העיר.
אלחנן: נערה קטנה יכולה לבוא ללובלין, להיות נפקנית, ואיש לא ישאל מי אימה.
מקהלה: שווקים, חנויות, רוכלים, דוכנים,
אורחים פורחים, תיירים, ונוסעים
מרכבות, עגלות, קרונות וסוסים,
כל אלה בלובלין העיר.
אלחנן: תלמיד חכם יכול לבוא ללובלין, ולהתפקר בה, ואיש לא ישאל מי רבו.
מקהלה: תופרות, חייטים, קצבים, רצענים
נגרים, נפחים, דייגים, בלנים,
סופרי סתם, סנדלרים, שמשים, רבנים,
כל אלה בלובלין העיר.
אלחנן: איש ואישה יכולים לבוא ללובלין, לשכור בה דירה, ואיש לא יפשפש במעשיהם.
מקהלה: שניהם ירדו מן העגלה,
צרוו בידו, סֵלָה בידה,
היא לא ידעה, הוא לא ידע,
שעכשיו רק מתחיל המסע.

9. חדר בביתם של אלתר ופרומה. נכנסים אלתר, עזריאל וזיסל. זיסל בבגדי אישה.

אלתר: אז ליסטים שדדו אתכם? בלובלין? ולקחו הכל?
 עזריאל: לא בלובלין, רבי אלתר. בדרך ללובלין.
 אלתר: נו, מילא. מחר תעלה לתורה ותברך הגומל. לקחו הכל אתה אומר?
 עזריאל: מלבד צרור זה שבידי, והסל שבידי זיסה אשתי.
 אלתר: נו, מילא. זו הכירה. זו הקערה. זה דלי המים. בעוד דק מכניסה לכם פרומה אשתי כרים וכסתות. שלושה זלוטי.
 עזריאל: שלושה זלוטי?
 אלתר: מראש.
 עזריאל: הרי שדדו אותנו. בעוד כמה ימים נמצא לנו מלאכה...
 אלתר: מלאכה? אתה? ידים אלה שלך מעולם לא עשו מלאכה. וגם אשתך זיסה שתחיה יפה מכדי לטבול את ידיה במים צוננים לפרנסה. (לזיסל) נו, מילא. אני מקווה שהגברת לא ניזוקה, חס ושלום, בידי השודדים. (זיסל נד בראשו בשלילה)
 עזריאל: יכול אני למצוא משרת מלמד. שלומד אני בישיבה כל ימי.
 אלתר: מלמד?! מרוב ישיבות בלובלין יש לנו יותר מלמדים מלומדים.
 עזריאל: יכול אני לשמש גם שוליה לסופר סת"ם או שוחט.
 אלתר: אם אין בכליכם שלושה זלוטי, אין אתם שוהים כאן.
 עזריאל: מחר אצא לשוק.
 אלתר: שלושה זלוטי.
 זיסל: (בקולו) יש לנו שעון. (עובר לדבר בקול אישה) יש לנו שעון, רבי אלתר, אותו לא גזלו הליסטים. שעון זהב שקיבל בעלי לאירוסינו. (מראה לו)
 אלתר: שעון זהב? יפה, יפה. כשהגברת זיסה פוצה פיה, היא מפיקה מרגליות. שיהיה לפיקדון.

טומן את השעון בכיסו. נכנסת פרומה. בידה כרים וכסתות.

פרומה: ישמור אלוהים. ליסטים. מזלכם שהגעתם ללובלין, שהיא עיר מְכַנֶּסֶת אורחים. מנין אמרתם שבאתם?
 עזריאל: מצאנץ.
 פרומה: מצאנץ? אחותי יִנְטֵל עליה השלום הייתה גרה בצאנץ. נחמן בעלה היה קצב. (לזיסל) לא שמענו ממנו עשר שנים. ולא מן הילדים. מה שלומם? (זיסל מהסס)
 ינטל מסכנה, לא עלינו, הייתה צדקת.
 זיסל: גמורה.
 פרומה: והבכור שלה עילוי.
 זיסל: גאון.
 אלתר: פרומה, הולכים.
 פרומה: והבנות? נישאו? חיהל'ה שלה הייתה חגרת קצת.
 זיסל: כן. קצת.
 פרומה: וטובהל'ה, גם היא חולנית הייתה.
 זיסל: מאד חולנית.

אלתר: הולכים, פרומה.
 פרומה: שמעתי מתופרת בצאנץ שתפרה הינומות לכלות, שנישאה היא למנקה ארובות.
 זיסל: שמו היה... **(מנסה להיזכר)**
 פרומה: יימח שמו וזכרו. שעזב אותה כעבור שנה, והשאיר אותה עגונה.
 אלתר: דיים בצרות שלהם, פרומה, אל תטריחי אותם בצרות של אחרים. נו, מילא. מחר נמכור את השעון. **(יוצאים)**

זיסל ועזריאל נשארים לבדם. תחילה הם מהססים. הם מתבוננים זה בזה במבוכה.

אלחנן: הלילה ירד. הלבנה עלתה. בלובלין השתררה דממה. עוף לא צייץ. שור לא געה. עזריאל וזיסל לבדם בדירה. איש לא שמע. איש לא ראה.

זיסל ועזריאל נוטלים זה את ידיו של זה. כעבור רגע הם מתחבקים. כעבור עוד רגע מתנתק עזריאל מזיסל.

עזריאל: די, זיסל. חדל.
 זיסל: למה?
 עזריאל: אינני יכול.
 זיסל: למה?
 עזריאל: יודע אתה שאין אנו מותרים זה לזה.
 זיסל: יודע אני. אבל הלב תאב דווקא מה שאסור לו.
 עזריאל: ואתה ידעת כל הזמן הזה שזהו מה שהלב תאב?
 זיסל: לא. ואתה?
 עזריאל: לא.
 זיסל: עכשיו יודע אני. ועכשיו גם אתה יודע.
 עזריאל: **(מתנתק ממנו)** אבל איש אשר ישכב את זכר משכבי אישה, שניהם מות יומתו.
 זיסל: וכי שִׁכְבָּתָּא את זכר משכבי אישה?
 עזריאל: חושש אני שלא נמלטנו הנה רק לשם שמיים.
 זיסל: את הנעשה אין להשיב, עזריאל. נטשתי את אשתי. עברתי על "לא ילבש גבר בגדי אישה"....
 עזריאל: ואף על פי כן, יודע אני שעלי לקום מיד ולברוח.
 זיסל: יכול אתה לברוח ממני, אבל אין אתה יכול לברוח מאהבה זו שבליבך.
 עזריאל: **(בייאוש)** אהבה זו שבלב מקלקלת את השורה, זיסל.
 זיסל: אם אהבה זו מקלקלת את השורה, אזי אין השורה צריכה להיות ישרה.

אור על אסתר'ל ורייזלה.

אסתר'ל: הרי קידשת אותי מתחת לחופה, זיסל. גם בביאה קידשת אותי. שבעה ימים עברו מאז שהלכת ואינני יכולה לעצור בדמעוטיי. שהלב בתוכי מלא, והמיטה לידי ריקה.
 רייזלה: אין אני רוצה באיש מלבדך, עזריאל. שאתה הוא שנועדת לי משמים. תן לי סימן והולכת אני אחריו להיכן שהלכת.

אסתר'ל: הרי ראית שריבוננו של עולם ברך אותנו באותו הלילה, וכל איבר שבך רצה בי. מחכה אני שיברך אותנו שוב וגם נשמתך רוצה בי.
רייזלה: ואתה מקדש אותי ובא אלי ויודע אותי, ועיניך רואות שאהבה גדולה ועצומה בי, שרחם שנתן בי ריבוננו של עולם מייחל לזרעך, ושכינה מגלה לנו את פניה.

עזריאל מתנתק מזיסל.

עזריאל: אין אני יכול, זיסל. שרואה אני את מלאכי עליון מתבוננים בי אבלים וחפויי ראש, וסיעה של מכשפות מרקדות סביב חבית של זפת רותחת שהן מלהטות עבורי בגיהנום.

עזריאל יוצא בחטף מן החדר. חשכה על רייזלה ואסתר'ל. זיסל נשאר לבדו. מוחה את דמעותיו. כעבור זמן מה חוזר עזריאל.

עזריאל: אין אני יכול איתך, זיסל. ואיני יכול בלעדיך. **(מחבק אותו)**
מקהלה: איש אשר ינאף את אשת איש, אשר ינאף את אשת רעהו, מות יומת! איש אשר ישכב את אשת אביו, ערוות אביו גילה, מות יומתו שניהם! איש אשר ישכב את כלתו, מות יומתו שניהם! איש אשר ישכב את זכר משכבי אישה תועבה עשו. שניהם מות יומתו! איש אשר ייקח את אישה ואת אימה זימה היא, באש ישרפו אותו ואותן! איש אשר ייתן שְׁכָבְתוֹ בבהמה מות יומת, ואת הבהמה תהרגו! ואישה אשר תקרב אל בהמה לרבעה אותה, והרגת את האישה ואת הבהמה! מות יומתו דמיהם במ! מות יומתו דמיהם במ! מות יומתו דמיהם במ!
עזריאל: השם יתברך יסלח לנו. **(מתנשקים)**

10. שוק העגלות בלובלין. אלחנן פונה לקהל.

אלחנן: שוק העגלות בלובלין. עגלה מגיעה מבילגוריי. רבי יודיל יורד ממנה. צרורו בידו. תשוש מתלאות הדרך. לפני שבועיים יצא מפראמפול לצאנץ, ומצאנץ לזאמושץ, ומזאמושץ לבילגוריי ומשם ללובלין. קומתו שחה מדאגה. עוד בטרם מצא מניין לשחרית, פונה הוא אל העגלונים ושואל אודות אברך מפראמפול ואישה משונה שנסעה עמו. ובמי הוא פוגש?
(לאלחנן) הגיע לאוזני שנסעת לכאן בעגלה עם עזריאל בן חנה.
יודיל: אלחנן: אני?
יודיל: **(מושיט לו מטבע)** הולך אותי אליו.

11. בוקר. דירתם של זיסל ועזריאל. זיסל לבדו, בבגדיו התחתונים, עטוף בטלית, מניח תפילין. לפתע הוא שומע את קולה של פרומה.

פרומה: זיסה. זיסה חביבתי. זיסה...
זיסל: **(ממהר להסתיר את התפילין, וללבוש בגדי אישה)** רק רגע, פרומה.
פרומה: מה לך שאת מתמהמהת, זיסה? וכי מסתירה את אוצר? או שמא מושחת את פנייך באותה משחה שמרבה את יופייך? נו, זיסה. היום קצר והמלאכה מרובה.

- זיסל: עוד רגע אחד.
פרומה: הבאתי לך פמוטים לשבת. וגם כלים להטליא חור בקפוטה של בעלך, שיחיה.
זיסל: **(מכניס אותה)** סלחי לי בטובך, פרומה, שהתנמנמתי. אין זאת אלא שהבטלה מביאה אדם לידי עייפות. בעלי השכים לבית הכנסת לומר הגומל ומחכה אני שישוב.
- פרומה: ולוואי ששלי לא ישוב. **(זיסל מופתע)** מה ששמעת. ה"ימח שמו" לקח אותי מבית אבי בעל כורחי. חמש שנים לא ילדתי לו, לכילי הנבזה הזה. כל חודש שלא התעברתי, הכה אותי עד שצרחת כבהמה אצל השוחט. יום אחד התעשתי והלכתי אל הרבי, שנתן לי קמע, ומאז ילדתי לו ששה זכרים, רשעים וקמצנים כמו אביהם.
- זיסל: שהשם יתברך יענה גם לתפילותיי.
פרומה: אמן ואמן. כן יהי רצון. צעירה את ובריא. וכל איבר שבך שלם ומונח על מקומו. יודעת את למה חנן אותך השם יתברך בחן ויופי כאלה? יודעת את? **(זיסל נבוך)** משום שרצה לקשט את עולמו בילדים טובי מראה. במוצאי שבת אחרי ההבדלה, אקח אותך אל המקווה. תיטהרי, ותקבלי ברכה.
- זיסל: לא, לא. במחילה. אין אני צריכה למקווה. ש... **(מכחכת בגרונו)** יודעת את... אצלי מזה ארבע שנים... פסקה ה...
פרומה: הווסת? אדרבא ואדרבא. שלי פסקה לחמש שנים. אבל טבלתי וקיבלתי ברכה, והייתה לי עדנה. וכששוב יהיה לך אורח כנשים, תיעלם גם פלומה זו שמתחת לחוטמך, ותהיי יפה שבעתיים.
- זיסל: אולי במוצאי שבת הבאה.
פרומה: למה לדחות מצווה? הרי עד מוצאי שבת הבאה, תזכי בעזרת השם לעוד מצווה. **(מגיעה לעיקר)** ואם עד שאת מתעברת, נכנס אצלך בעלי, יימח שמו, ומטריח אותך בדברי חלקלקות, אומרת את לי, ואני נוזפת בו בראש חוצות.
- זיסל: חס וחלילה!
פרומה: כבר היו דברים מעולם. לפני שנה השכיר הוא חדר זה ממש לאיש ואישה ש...
זיסל: **(שומע צעדים)** שה, שה. הנה בעלי בא.
פרומה: אדרבא ואדרבא. שישמע גם הוא.

אך הוא מוליך אותה החוצה. עזריאל נכנס.

- עזריאל: **(נכנס)** עם מי היית משיח?
זיסל: עם פרומה.
עזריאל: מה רצונה?
זיסל: ראתה שאין אצלנו פמוטים, והביאה לנו משלה.
עזריאל: נו?
זיסל: מה?
עזריאל: וכי למה אין אתה נושק לי?
זיסל: חושש אני שמא מציצה היא בחור המנעול.
עזריאל: ומה רואה היא? איש נושק לאשתו. **(מתנשקים)** מזל טוב. מצאתי לנו חנות.
זיסל: חנות?!
- עזריאל: לדברי סדקית. אם ירצה השם, ביום ראשון נעשה אני חנווני, ובראש חודש פודים אנו את שעונך מידי אלתר.

זיסל: ואני, מה יהיה איתי?
 עזריאל: כשאני בחנות, לומד אתה בבית. וכשאני בבית המדרש, יושב אתה בחנות.
 זיסל: **(נדהם)** ואינני הולך יותר לבית המדרש?
 עזריאל: ואיך תלך לבית המדרש בבגדי אישה?
 זיסל: יש בי מידות שאין בכוחם של בגדים אלה לשנותן, עזריאל. אינני אישה, ואין אני יושב כאן ומלהג עם פרומה.
 עזריאל: לכשירחיב ניקח לנו שוליה בחנות, ונלמד יחד בבית.
 זיסל: לובלין גדולה היא, ואם עוקרים אנו מבית זה לאחר, נפטרים אנו מעונשם של אלתר ופרומה, ויכול אני לחזור ולהיות מה שאני.
 עזריאל: ונגזר יחדיו? שני גברים באותה דירה? הרי יסקלו אותנו באבנים.
 זיסל: נהיה שכנים בשתי דירות.
 עזריאל: אבל הרי רוצים אנו להיות שרויים יחד. לו נראיתי אני כאישה בבגדים אלה, לובש אני אותם בשמחה. נכון אני להתענות למענך לא פחות משאתה למעני.
 זיסל: עזריאל, רוצה אני לשבת בבית המדרש. להתאבק בעפר רגליהם של רבנים. ללכת לבית הכנסת. להתפלל במניין. לעלות לתורה. איש יהודי אני.
 עזריאל: בדלת אמותינו מתפללים אנו יחדיו בכל יום. וגם לומדים יחדיו. רק ברשות הרבים נוהג אתה כאישה. הרי גם אם אין אנו גרים באותה דירה, אין מניחים לנו להיות רווקים וללמוד בחברותא. מגרשים אותנו מכאן, כפי שגרש אותי אביך. וגם שמחבב אני אותך בבגדים אלה, זיסל. שנאה אתה בהם יותר מאשר בבגדיך. וגם שם חדש זה שלך "זיסה" יפה לך ביותר.
 זיסל: **(בכאב)** רואה אני שאין אתה רוצה בי. אישה רוצה אתה.
 עזריאל: חס וחלילה. רוצה אני בך כמו שאתה. אבל אין שני רווקים מתעטפים בטלית אחת. אין אנו יכולים לחיות במחיצה אחת, אלא אם כל העולם חושב שאישה אתה.

עזריאל אשר חש אשמה גדולה, אווזו בזיסל ומחבק אותו. כעבור רגע מתנתק זיסל.

זיסל: פשוט את הקפוטה.
 עזריאל: לשם מה?
 זיסל: יש בה חור ומבקש אני להטליא אותה. **(נוטל את כלי התפירה)**
 עזריאל: אני אטליא אותה בעצמי.
 זיסל: לא תאהבני יותר, אם אני מטליא אותה?
 עזריאל: לא. בהן צדק שלא. **(מנסה ליטול מידי את כלי התפירה)**
 זיסל: הנח לי. שכל תפר שעושה אני בקפוטה שלך, תופר גם אותך אלי. **(לפתע עוצר ומושיט לו מספריים)** גלח את ראשי.
 עזריאל: לשם מה, ריבוננו של עולם?
 זיסל: גלח את ראשי. אם נגזר עלי להיות אישה למענך, אהיה לאישה, ואעבוד את השם יתברך כאישה. ומקבל אני עלי ששיער באישה ערוה.

עזריאל מחבק אותו.

12. הרחוב שלפני ביתו של אלתר. נכנסים יודיל, אלתר ואלחנן.

יודיל: אומר אני לך, אין זה יתכן.
 אלחנן: **(לאלתר)** אמרתי לך.
 אלתר: וכי למה זה אומר לך דבר שקר?
 יודיל: אותו עזריאל בא לביתך עם אישה?!
 אלחנן: **(ליודיל)** אמרתי לך.
 אלתר: כן, רבי.
 יודיל: ואמר שאותה אישה אשתו היא?
 אלתר: כן, רבי.
 יודיל: אין זה יתכן.
 אלחנן: **(לאלתר)** אמרתי לך.
 אלתר: יתכן גם יתכן. ואותה אשתו של אותו עזריאל אף נתנה לי לפיקדון שעון שאביה נתן לאותו עזריאל לאירוסיהם. **(מראה לו את השעון)**
 אלחנן: **(ליודיל)** אמרתי לך.
 יודיל: **(נדהם)** אביה של אשתו? הוא נתן לו שעון זה?!

13. חדרם של זיסל ועזריאל. נכנס יודיל. זיסל ממהר להסתיר את פניו.

יודיל: איה זיסל, עזריאל?
 עזריאל: זיסל?
 יודיל: זיסל בני, אֵיֶהוּ?
 עזריאל: אינני יודע, רבי.
 יודיל: **(לזיסל)** את אשתו?!
 עזריאל: כן, רבי.
 יודיל: וזהו השעון שקיבלת מאביה? **(מראה לו)** הרי שעון זה של זיסל הוא. שמו חרוט עליו. הפקדת שעון זה בידי בעל הבית, ואין אתה יודע אֵיֶהוּ?
 עזריאל: **(בהיסוס)** מכר לי זיסל שעון זה עוד בפראמפול.
 יודיל: הישמר לך, עזריאל. מדבר שקר תרחק. איה זיסל? העודנו חי?
 עזריאל: אינני יודע, רבי. טרם צאתי מפראמפול מכר לי את שעונו, כדי שאמכור אותו בלובלין למחייתי.
 יודיל: ומה עשה בתמורתו? נסע מעבר לים?
 עזריאל: אינני יודע, רבי.
 יודיל: שמא מסתתר הוא כאן באחת הישיבות? שאולי רציתם ללמוד בחברותא בספר הזוהר ובספרי האר"י הקדוש?
 עזריאל: חס ושלום.
 יודיל: **(בתקיפות)** אומר אתה אֵיֶהוּ, גם אם עבר עבירה. שכל המסייע חברו לדבר עבירה, כאילו הרגו. דַּבֵּר! **(לזיסל)** מי את, אישה? אשתו את? ממת? הרב יודיל מפראמפול אני. האם שמעת דבר אודות זיסל בני? **(זיסל קם לצאת. יודיל חוסם את דרכו)** חכי! אין את יוצאת עד שתאמרי אֵיֶהוּ.
 עזריאל: אין היא יודעת מאומה, רבי. נבהלה היא משום ששוהה היא איתי בלי חופה.
 יודיל: בלי חופה?! **(נחלש ומתיישב על קצה המיטה)**

עזריאל: **(בדאגה) רבי! (לזיסל) מהרי והביאי כוס מים. (ליודיל) אכן כן. שוהה היא עמי בלי חופה, אך קידשתי אותה במילה, ועשינו תנאים, ומותרת היא לי. עוד מעט קט עורכים אנו חופה וברכות.**

זיסל מביא ליודיל כוס מים.

יודיל: **(לזיסל) מנין את, בתי?**
 זיסל: **(בהיסוס) מטומאשוב.**
 עזריאל: **מטומאשוב.**
 יודיל: **במה חטאת שמשפילה את כך את עינייך? (זיסל שותק. יודיל תולש את מטפחתו מראשו) זיסל! מה פשר הדבר הזה?**
 זיסל: **אין לי חברותא לתורה בלעדיו.**
 יודיל: **הרי איש יהודי אתה. ממתי צריך יהודי לבגדי אישה כדי ללמוד תורה? ממתי מניח יהודי אישה עגונה כדי לשבת בבית המדרש? ריבון כל העולמים, איך תתקיים תורה בלי יראת חטא? הרי זוהי מצווה הבאה בעבירה. השתבשה עליכם דעתכם?! הרי בן לילה איבדתם את חלקכם גם בעולם הזה וגם בעולם הבא.**
 זיסל: **אין חטא שאין לו כפרה, אבא.**
 יודיל: **רק אם תמשכו ממנו את ידיכם, ותתפללו לרחמי שמים!**
 זיסל: **מתפללים אנו לרחמי שמיים.**
 יודיל: **אבל תפילתכם אינה נענית, אם אין אתם מושכים ידיכם מן החטא.**
 זיסל: **אין אני יכול בלעדיו, אבא..**
 יודיל: **ואימך, מה יהא עליה? ואשתך? נשאת היא עגונה לעולם ועד?**
 זיסל: **נותן אני גט בידיך.**
 יודיל: **זיסל, בני, מחמל נפשי. הרי עתיד אתה להיות רב וגדול בישראל. כל זה בשל היצר הנורא הזה? יבוא יום ותעמוד לפני אבינו שבשמיים, והוא, יתברך שמו, עיניו רואות הכל, והוא ימדוד לך לפי מעשיך. אם חשקה נפשך ללמוד איתו בחברותא, יכול הוא לשוב לפראמפול. אין כבודי שווה בעיני כקליפת השום.**
 זיסל: **את הנעשה אין להשיב.**
 יודיל: **על דיברתי שאיני מוציא את דיבתכם רעה.**

יודיל חש ברע. עד מהרה הוא מתמוטט. עזריאל וזיסל ממהרים אליו.

זיסל: **(מגלה שיודיל מת) אבא??**

מערכה שניה

פרולוג

אלחנן: חלפו תשעה ירחים. אחרי שאביה נפטר, ואחרי שנקבר ואחרי שישבה שבעה והתאבלה עליו, ועל אחיה שנעלם, ועל אהוב ליבה שעזב, נישאה רייזלה לפייביש, סוחר עשיר מלובלין, אלמן, וחשוך בנים. חתונה עגומה מזאת לא ראה איש מימיו. רייזלה המשיכה להתאבל גם כאשר פייביש לקח אותה לביתו בלובלין, אותה ואת אלקה אמה, וגם את אסתר'ל, גיסתה העגונה. אלא שלא רק רייזלה התאבלה. אלקה התאבלה על בעלה ועל בנה, אסתר'ל התאבלה על בעלה ועל עצמה, ופייביש התאבל על כך שאסף לביתו שלוש נשים אבלות. בקיצור, ששון ושמחה. ובכל אותם ימים היו זיסל ועזריאל דרים גם הם בלובלין, בביתם של רב אלתר ואשתו, ועושים בדוחק לפרנסתם בחנות קטנה לדברי סדקית.

14. חנות לדברי סדקית שכל תכולתה על דוכן אחד. זיסל יושב ותופר מלבושי ילדים. נכנס עזריאל, גמרא בידו.

זיסל: מה אמר הרב?
 עזריאל: אמר מה שאמר. ולא מה שרצינו לשמוע.
 זיסל: מה אמר?
 עזריאל: שהמגלה בתורה פנים שלא כהלכה, אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים, אין לו חלק בעולם הבא.
 זיסל: כך אמרו חז"ל הרבה לפניו. אלא שלא פרשו מהו "שלא כהלכה".
 עזריאל: פירושו שלא כשולחן ערוך.
 זיסל: אבל כאשר אמרו חז"ל "שלא כהלכה" טרם נולד השולחן ערוך.
 עזריאל: (בתסכול) אני מביא לך דברי תורה, ואתה מביא לי מהרהורי ליבך. נשמת אישה איננה יכולה לשכון בגוף של גבר. שכל מה שברא הקדוש ברוך הוא, ברא בזוגות. שמים וארץ, חמה ולבנה, עולם הזה והעולם הבא, וגם איש ואישה. ועל כן אישה היא רק מי שהקדוש ברוך הוא עשאה אישה.
 זיסל: עשאה, פירושו בגוף. אבל מה על הנשמה? הרי טרם בואן לעולם מתרוצצות הנשמות לפני כיסא הכבוד בלא סימן זכר או נקבה. אם ברדת נשמת אל העולם נתן בי הקדוש ברוך הוא סימן נקבה, ואם מכוונת אני את תפילותי אל השכינה שהיא הנקבה שבאלוהות, הרי מה ביני לבין אישה מלבד חומר? ולכן אפשר לגזור גזירה שווה ביני לבין אישה, ולכן מותרת אני לך.
 עזריאל: אבל אם אפשר לגזור גזירה שווה בינך לבין אישה, צריך אני לשאת אותך לאישה בחופה ובקידושין.
 זיסל: הוא שאמרתי. מוכנה אני שתישא אותי לאישה.
 עזריאל: והוא שאמר הרב. שהמגלה בתורה פנים שלא כהלכה אין לו חלק בעולם הבא.
 זיסל: אין זאת אלא שאין אתה רוצה לשאת אותי לאישה.
 עזריאל: אינני רוצה משום שאין אתה אישה. ומפציר אני בך שאין אתה מדבר אלי בלשון אישה.

זיסל: אבל הרי גוף זה אין הוא אלא לבוש לנשמה שנתן בי, שהיא נשמת אישה, ואתה, אינך נושא לאישה לבוש שלי אלא את נשמתי, ולכן אני מותרת לך.
 עזריאל: ומנין לך שנשמתך נשמת אישה היא?
 זיסל: משום שחשה אני כאישה. משום שאוהבת אני כאישה.
 עזריאל: ביקשתי שאין אתה מדבר אלי כך!
 זיסל: לך אל הרב ובאר לו.
 עזריאל: **(בתסכול)** אין בך נשמת אישה, ואין אני רוצה שתאהב אותי כאישה. רוצה אני אותך כפי שאתה. כפי שריבונו של עולם ברא אותך. **(זיסל שותק)** אם הולך אני אל הרב ואומר לו שאישה אתה, נמצא אני חוטא בדבר שקר ומחטיא גם אותו.
 זיסל: אני מצאתי סדק דרכו יכולים אנו להינצל, ואתה, אינך רוצה להידחק בו.
 עזריאל: **(בייאוש)** החומה בצורה, זיסל. אין בה שום סדק!

אלתר מתקרב לפתח החנות. אלחנן מפתיע אותו.

אלחנן: היא לא לבד.
 אלתר: מי?
 אלחנן: זו שביקשה נפשך.
 אלתר: לך, לפני שאני חובט בך.
 אלחנן: לא אלך לפני שאקבל שכר על שהזהרתי אותך.
 אלתר: את שכרך תקבל בגיהנום. **(לזיסל ועזריאל)** שלום עליכם!
 עזריאל: שלום עליך, רבי אלתר.
 אלתר: נו, רואה אני שכבודו עוסק בחנוניות. חשבתי שתלמיד חכם אתה המבלה את ימיו בבית המדרש.
 עזריאל: אם אין קמח, אין תורה, רבי אלתר.
 אלתר: קמח?! הרי מלבדי אין איש קונה בחנות זו שלכם.
 עזריאל: אם בא אתה לקנות, מה חפצך?
 אלחנן: **(לאלתר)** מה חפצך?
 אלתר: **(מהסס)** נר. נר נשמה ליארציית של חותנתי המנוחה, שמעשה טוב אחד בלבד עשתה בעולמנו זה - שהסתלקה ממנו. **(צוחק)**
 עזריאל: אין לי נר.
 אלחנן: **(לאלתר)** אין לו נר.
 אלתר: מחכה אני כאן, עד שמביא אתה נר. **(רומז על אלחנן)** ואין שום חשש לייחוד.
 אלחנן: שום חשש.

עזריאל יוצא. אלתר נותן לאלחנן מטבע כדי שיסתלק, אך זה ממשיך לעקוב אחריו.

אלתר: **(לזיסל)** נו, ומה עושה הרבנית?
 זיסל: אינני רבנית, רב אלתר. תופרת אני.
 אלתר: תופרת?! אם אומרת את שאינך רבנית של דברי תורה, אומר אני לך שרבנית את של דברי תפירה. **(צוחק)**
 זיסל: תופרת אני, רבי אלתר, תופרת.
 אלתר: ומה תופרת הרבנית?
 זיסל: מצנפות.

אלתר: ויכול אני לקנות מצנפת זו לאחד מנכדי?
 זיסל: יכול גם יכול. (מושיט לו)
 אלתר: אבל אם קונה אני מצנפת זו היום, אין אני יכול להיכנס אצלך גם מחר. (צוחק)
 זיסל: רבי אלתר!! אשת איש אני.
 אלתר: גם בת שבע אשת איש הייתה, ולא בחלה במלך דויד. (צוחק)
 זיסל: (צועק) אל תקרב אלי!
 אלתר: שששה. למה תצעקי?
 זיסל: אל תקרב, אמרתי!

אלחנן נרעש. חוזר עזריאל, בידו נר.

עזריאל: הנה לך. לך לדרכך.
 אלתר: מאיך אתה בי ללכת, משום שאינך רוצה לשלם לי שכר דירה.
 עזריאל: מאיך אני כך ללכת, משום שחותנתך יושבת בחשכה בעולם הבא, ומחכה לנר זה.
 אלתר: חותנתי יכולה לחכות עד קץ הימים. ואילו אני תובע את שכרי לאלתר.
 עזריאל: אל דאגה. שלם נשלם. במהרה.
 אלתר: זאת שומע אני מפך כבר שלושה חודשים.
 עזריאל: בעוד כמה ימים, אם ירצה השם, כאשר תמכור זיסה את המצנפות שתפרה. ואין אתה צריך עוד להשתרך אחריה.
 אלתר: אני?! משתרך?! היזהר בלשונך, עזריאל, ולא, מספר אני בכל לובלין מה ראיתי יום אחד דרך הדלת.
 עזריאל: (בדאגה) ומה ראית?
 אלתר: עמדה היא ליד השולחן, כמו תלמיד חכם, וקראה דף גמרא. ככה! (מתנדנד)
 זיסל: רואה אני, עזריאל, שטוב אעשה אם אצא לשוק ואקנה בד. והלוואי ואזכה לתפור מבד זה תכריכים לכמה מרשעיה של לובלין. (יוצא)
 אלתר: שמעת? שמעת?
 עזריאל: אל תדאג, רבי אלתר. בעוד חודש ימים תקבל את שכר הדירה כולו.
 אלתר: לא בעוד חודש. מחר. (פונה לצאת)
 עזריאל: (אחריו) ודמי הנר, רבי אלתר.
 אלתר: נכה אותם משכר הדירה.

הוא יוצא, אך נתקל באלחנן, המושיט יד לקבל דמי שתיקה. אלתר נכנע, ונותן לו. תוך כדי כך נראים אלקה, רייזלה ופייביש צועדים לעבר החנות. אלחנן פונה לקהל.

אלחנן: זוהי אלקה, שלמרות האסונות שנחתו עליה, לא נפלה רוחה. אלה הם רייזלה ופייביש בעלה, שרוחם נפלה מאד, משום שלמרות כל טוב העולם שהוא משפיע עליה, אין היא מתעברת, ולא נותר להם אלא לצאת ולחפש עבורה מחרוזת ענבר שלה סגולה ידועה לפיריון.

אלקה, רייזלה ופייביש נכנסים לחנות. עזריאל ממחר להפנות אליהם את גבו.

אלקה: צפרא טבא, יהודי. שמא יש אצלך מחרוזת ענבר? זו שנוהגים לתת בידי נשים שלא התעברו... **(מזהה את עזריאל)** עזריאל בן חנה?
 עזריאל: כן, רבנית.
 אלקה: וחנוות זו שלך היא?
 עזריאל: כן, רבנית. מה לכם בלובלין?
 אלקה: לא שמעת אודות רבי יודיל עליו השלום?
 עזריאל: רבי יודיל עליו השלום?
 אלקה: יצא לחפש את זיסל שנעלם כאילו בלעה אותו האדמה, וכשהגיע ללובלין, לא עמד לו ליבו ומת. **(מתקרבת אליו)** עזריאל, לא נקרה זיסל לפניך בלובלין?
 עזריאל: זיסל? מיום שעזבתי את פראמפול לא שמעתי ממנו דבר.
 אלקה: **(בדמעות)** אסתר'ל שלו כרסה בין שיניה, ופרי ביטנה לא יזכה לראות את אביו. זהו אותו עזריאל ש...?
 עזריאל: ימחל לי, אדוני, שאינני יודע היכן כאן מחרוזת ענבר שהוא מבקש. אבל מבטיח אני לך שמחר...
 פייביש: **(נוטל את רייזלה בזרועה)** רייזלה איננה צריכה לעמוד במקום שהוא עומד בו. ואני אומרת, שעד שאין הוא מוחל לנו על שגירשנו אותו מפראמפול, לא יחדלו מאיתנו אסונות.
 פייביש: ואין אנו צריכים להוסיף חטא על פשע ולבייש אותה בעסקים שנעשה עמו.
 אלקה: ומנין לך שהיא מבוישת?
 פייביש: שאני בעלה ורואה אני שנפלו פניה.
 אלקה: פניה נפלו משום שאין בחנות זאת מחרוזת ענבר.
 פייביש: ואם אין בחנות זאת מחרוזת ענבר, מה לנו שאנו עומדים בה והולכים רכיל?
 אלקה: אין אנו הולכים רכיל. אם ימחל לנו עזריאל, אולי יפקוד הקדוש ברוך את רייזלה ויפתח את רחמה.
 רייזלה: **(בכעס)** די כבר. חדלו. נלך מכאן!
 אלקה: הנה הלכנו.

אלקה, רייזלה ופייביש יוצאים, וחולפים על פני זיסל שחזר ועקב אחרי המתרחש. זיסל ממחר להפנות את פניו. אלקה חשה במשהו. רייזלה מושכת בזרועה והם יוצאים. אור על אסתר'ל בביתו של פייביש, כרסה בין שיניה.

אסתר'ל:	ישן ילדי, ישן	ישן, ילדי, ישן
	אביך יצא לשוט בעולם	אביך הפליג בספינת זהב
	ספר תורה מבקש הוא שם	תורה שמצא נושא בידיו
	הרחק מעבר לים	שב הוא אליך עכשיו

ישן, ילדי, ישן
 אביך צדיק, איש ישר ותם
 אם מתורתו תלמד ותחכם
 ירחם עליך ריבונו של עולם

זיסל מקשיב לה. בתום השיר הוא נכנס לחנות. לתדהמתו הוא רואה את רוחו של יודיל.

יודיל: שב, זיסל. **(זיסל נשאר לעמוד)**
 אלחנן: זהו יודיל. ליתר דיוק, רוחו של הרב יודיל, שחזר אל העולם הזה כדי לתקן בו מה שלא הספיק לתקן בחייו.
 יודיל: שב. כבר מחלתי לך, זיסל. שוב אל אשתך. שמעוברת היא ועתידיה היא לתת לך בן. לא תופרת קשת יום אתה, אלא עילוי גדול עוקר הרים. שוב אל התורה. שוב אל עבודת השם יתברך. מהר ושוב לפני שסודך מתגלה, ואין אתה יכול עוד לשוב. **(לעזריאל הנדהם)** וגם לך מחלתי, עזריאל. ואם רוצה גם אתה להיות כאחד האדם, קום ועשה מעשה. שעדיין הרשות בידך לשאת אישה. אם מתקן אתה דרכיך, גומל לך הקדוש ברוך הוא ומזווג לך אישה, ואישה זו יולדת לך בן, ואין זרעך נכרת.
 עזריאל: אין אני רוצה אישה! **(אור על יודיל כבה. עזריאל פונה אל זיסל)** ואין אני רוצה שאתה תהייה אישה. **(יוצא)**
 מקהלה: הרי עם בפני עצמן הן הנשים, גרגרניות עצלניות וקנאיות. רגזניות ודברניות, וגנביות, דעתן קלה ולעדוהן פסולות, ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שלא עשה אותך אישה. וכי אישה לומדת או מלמדת? וכי אישה מתפללת במניין? יכולה היא רק להתעבר וללדת ולהיות לבעלה קניין ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שלא עשה אותך אישה. מתוך עשרה קבין שיחה נטלו הן לעצמן תשעה הכשרה שבנשים מכשפה ורב חסדא אומר זונה, זונה, זונה. ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שלא עשה אותך אישה. זיסל: ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שעשני כרצונך.

15. ביתו של פייביש. ערב. רייזלה יושבת על המיטה ובוכה. פייביש נכנס.

פייביש: אמרי לי את אשר על ליבך, רייזלה. **(רייזלה שותקת)** אין אני דוחק בך. **(רייזלה שותקת)** יודע אני שאין את ששה לקיים את אותה המצווה, למרות שטבלת. ואף על פי כן, אין אני דוחק בך, שהרי מצווה שאיננה נעשית ברצון איננה מתקיימת. **(רייזלה שותקת)** אבל מפציר אני בך שאומרת את אֵת אשר על ליבך. מה אעשה כדי לרצות אותך? הרי אין מצווה גדולה לאיש ואשתו ממצוות פרו ורבו.
 רייזלה: אינני יודעת, פייביש.
 פייביש: אם בוכה את משום שאינך מתעברת, צריכים אנו לשוב ולקיים את המצווה.
 רייזלה: אומרת אני שאינני יודעת.
 פייביש: בוכה את, ואינך יודעת למה?
 רייזלה: אינני יודעת ואינני רוצה לדעת. שאם יודעת אני, אינני רוצה לחיות.

רייזלה יוצאת. כעבור רגע נכנסת אלקה.

אלקה: מתעברת היא במהרה. אין בה שום מום. ששה דורות לא הייתה אצלנו עקרה.
פייביש: אין היא מתעברת, עד שחדלה היא לבכות. ואין היא חדלה לבכות, עד שהיא מתעברת.
אלקה: אם יש טענה בליכך, מוטב שתפשפש אצלך. אשתך המנוחה לא התעברה עד שהלכה לעולמה.
פייביש: אין בליבי טענה, חותנת. אבל שמא בוכה היא מחמת אסתר'ל שמתהלכת בביתנו וכרסה מזדקרת? כשרואה היא את אסתר'ל, עולה מיד במוחה מחשבה על זיסל אחיה, וכשעולה מחשבה על אחיה, עולה מיד מחשבה על אותו עזריאל, ורוחה של רייזלה מנמיכה כעשב השדה.
אלקה: וזאת מניין לך? וכי בוחן כליות ולב אתה? אין בליבה של רייזלה שום מחשבה על אותו עזריאל. הלילה תלבש היא כתונת זו וקמע שלה, ותאמר ברכה, ואתה תאמר תהילים, ובעוד תשעה ירחים חובקים אתם בן.

נכנסת אסתר'ל, כרסה בין שיניה, ומגישה לפייביש קפה. פייביש מביט בה בכעס.

אסתר'ל: הנה תה של ערב, אדוני.
פייביש: אין אני רוצה תה של ערב, ואיני רוצה שתקראי לי אדוני. (יוצא)
אלקה: אל יפלו פניך, אסתר'ל. כועס הוא מחמת שפגש בעזריאל.
אסתר'ל: עזריאל בן חנה?
אלקה: חנות סדקית לו בירכתי השוק.
אסתר'ל: וזיסל? בזיסל לא פגש? ועזריאל? גם הוא לא פגש בזיסל?
אלקה: לא שמע מאומה אודותיו.

היא מחבקת את אסתר'ל. כעבור רגע נוטלת אסתר'ל את מעילה ויוצאת.

16. זיסל יושב בחנותו בבגדי אישה ותופר מלבושי תינוקות. נכנסת אסתר'ל.

אסתר'ל: שלום עליך, זיסל. (זיסל שותק) שמעתי מאימך שפגשה בעזריאל. (זיסל שותק) ידעתי שהלכת אחריו. (זיסל שותק) ביום בו הלכת, גיליתי שחסרה שמלת יום טוב שלי. ומפי אימך שמעתי שראתה את עזריאל עם אישה בבגדי יום טוב.
זיסל: ולא גילית לאיש?
אסתר'ל: לא רציתי להלבין את פניך. שידעתי שהשם יתברך משיב אותך אלי כאשר אהיה ראויה לך.
זיסל: אני הוא שאינני ראוי לך, אסתר'ל. את צדקת גמורה, ואני חוטא גמור, וגם אם לא ייגזר עלי כרת בעולם הזה, נדון אני לגיהנום בעולם הבא.
אסתר'ל: ואף על פי כן מחכה אני. (רומזת על בטנה) אלד אותו ואגדל אותו עד שתשוב להיות אביו.
זיסל: אין אני יכול להיות אביו, אסתר'ל. אינני עוד אותו זיסל.

- אסתר'ל: אין אדם יכול לשנות את טבעו, זיסל.
 זיסל: שמי זיסה, ומוכרת אני דברי סדקית ותופרת מלבושים. עוד היום הולכת אני אל הרב, ונותנת לך גט. שחיים ארוכים לפניך.
 אסתר'ל: אבל איני רוצה בגט, זיסל. גם אם אחכה לך עד יום מותי. והנה גם בנך מחרה ומחזיק אחר. בועט הוא בבטני כאומר: "אבי אתה, ואבי תהיה עד עולם".
(נוטלת את ידו ומניחה אותה על בטנה)
 זיסל: **(מושך את ידו)** איני יכול, אסתר'ל.
 אסתר'ל: ומה אומר לילוד זה? שאביו מסרב להושיט לו יד עוד בטרם יצא לאוויר העולם?
 זיסל: **(בגרונ חנוק)** אמרי לו שאביו אהב אותו בכל נפשו, אך לא ידע כיצד לאהוב את אימו, ורחק ממנו, מחמת שלא רצה לבייש אותו.
 אסתר'ל: אם אין אתה אוהב אותי, זיסל, מתה אני.
 זיסל: אין אני אוהב אותך, אסתר'ל. אין אני אוהב אותך לעולם. שאינני יכול לאהוב אותך. ומתחנן אני אלייך, שאין את מחכה לי, ואין את מבקשת אחרי, ואין את באה לכאן עוד. ומגדלת את בנך לתורה ומצוות ומעשים טובים.
 אסתר'ל: אין אני יכולה שלא לאהוב אותך, זיסל.
 זיסל: **(בתקיפות)** אנא, לכי.

17. בית זיסל ועזריאל. ערב שבת. זיסל לבדו. השולחן כבר ערוך. במרכזו בקבוק יין וחלה. זיסל מדליק את הנרות. רוחו של יודיל לידו.

- זיסל: ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קידשנו במצוותיו וציוונו להדליק נר של שבת. **(במלמול)** יהי רצון מלפניך ה' אלוהי ואלוהי אבותיי שתחונן אותי ואת אישי ואת אימי ואת כל קרובי ותיתן לנו ולכל ישראל חיים טובים וארוכים.
 אלחנן: **(לקהל)** ערב שבת בלובלין. זיסל, כלומר זיסה, כבר פרשה מפה על השולחן, הניחה עליו את החלה שאפתה, והדליקה את הנרות.

זעקה נשמעת בבית פייביש. צירים תוקפים את אסתר'ל. אלקה ממחרת לעזרתה. רייזלה נשארת להעמיד את הנרות על השולחן.

- אלחנן: גם בביתו של פייביש החלו לקבל את השבת. רייזלה טרם אמרה "ברוך אתה", ולפתע אחזו צירים באסתר'ל שעמדה לצדה. אלקה מיהרה להשכיב את אסתר'ל במיטתה ולהזעיק את המיילדת. זיסל שחש בכך, התפלל בכוונה יתרה, כדי להרחיק את המחשבות על אשתו המתייסרת.
 זיסל: **(בדבקות)** ...וזכני לגדל בנים ובני בנים חכמים ונבונים אוהבי ה'. אנא, שמע את תחינתי בעת הזאת, בזכות שרה ורבקה ורחל ולאה אמותינו, והאר נרנו שלא יכבה לעולם ועד.

יודיל מופיע לעיני זיסל.

- יודיל: **(בתקיפות)** אסתר'ל מקשה ללדת, זיסל. אות הוא לך משמים לעשות תשובה. שוב אליה והיא חיה. שוב אליה ופייס אותה והיא יולדת לך בן חי. ריבונו של עולם. אין בך רחמים? אנה אתה בא, אם בגללך חטאית בנך מת?

בבית פייביש מדליקה רייזלה את הנרות ומברכת עליהם.

רייזלה: ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קידשנו במצוותיו וציוונו להדליק נר של שבת.

היא ממשיכה במלמול. עזריאל עטוף טלית מנשק את זיסל ופותח בקידוש.

עזריאל: ...ויכל אלוהים ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה. וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה.

פייביש: **(נוטל את הכוס)** ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם בורא פרי הגפן. כולם: אמן.

יודיל מופיע לעיני רייזלה.

יודיל: ...ומודה את בפני ריבוננו של עולם שאין את יכולה לחדול ממחשבות אלה לעולם.

רייזלה: מודה אני בפני ריבוננו של עולם שאיני יכולה לחדול ממחשבות אלה לעולם, אף על פי שבחטא ראשיתן ובחטא אחריתן.

יודיל: שיודעת את שעזריאל הוא זיווג שלך משמים.

רייזלה: שיודעת אני שעזריאל הוא זיווג שלי משמים, ופייביש אינו אלא זיווג בידי אדם. יודיל: ונוטלת את גט מידו.

רייזלה: ונוטלת אני גט מידו ומתקדשת למי שנועד לי, ומתעברת לו. אנא, ריבוננו של עולם, מחל לי. שאהבתי אל עזריאל קדושה, ובקדושתה מכפרת אני על כל חטאיי. **(בוכה)**

פייביש: **(נוטל ידיים)** ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קידשנו במצוותיו וציוונו על נטילת ידיים.

עזריאל: **(מברך על החלה)** ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם, המוציא לחם מן הארץ. זיסל: אמן.

יודיל: **(לעזריאל)** כל תפילתך שקר, עזריאל. כל תורתך פלסתר, אם אין אתה מושך ידך מחטא זה. לא לחינם נעל הקדוש ברוך את רחמה של רייזלה. נוטלת היא גט מבעלה, ובאה אליך. קח אותה לאישה. קח אותה לאישה.

עזריאל: כן, רבי. **(בוכה)**

זיסל: בשל מה בוכה אתה?

עזריאל שותק. נכנסת פרומה.

פרומה: שבת שלום, זיסה. **(לעזריאל)** שבת שלום לבעל הבית. אין טוב מערב שבת לבשורה טובה. הקדוש ברוך הוא עשה לכם נס. משרה נמצאה לך.

זיסל: שמא נעסוק בענייני חולין לאחר השבת, פרומה?

פרומה: אין זו משרה של חול, אלא של קודש, ואף פרנסה בצידה.

עזריאל: **(בכעס)** ממתי פרנסה עניין של קודש היא?

פרומה: שנמצאה לה משרה קדושה. משרת בלנית במקווה. **(לזיסל)** הבלנית שמתה, לא השאירה יורשת, ומשום שיצא שמעך בכל לובלין שאישה צנועה וטהורה את, ומשום שהשתדלתי בשבילך אצל הגבאים, נפלה משרתה לידיך.

זיסל קם ממקומו נדהם.

פרומה: זכות גדולה היא זיסה. אל תראי בבלנית שהיא רק מגלחת את ראשיהן של הנשים הבאות לטבול, נוטלת את ציפורניהן, ורוחצת אותן. נותנת היא גם ברכה, ומטהרת אותן לקראת המצווה.

זיסל: אין זה אפשר, פרומה. אין זה אפשר שאהיה בלנית.

פרומה: ואת, גם חכמה ונבונה את, ויודעת קרוא וכתוב, ובעלך איש הגון, ואם כלה צריכה עצה לקראת ליל ייחודה, מי כמוך יכולה ליעץ לה.

זיסל: אי אפשר, פרומה.

עזריאל: **(לפרומה)** עזבי אותנו לנפשנו!

זיסל: עזריאל!

פרומה: מוחלת אני לך, רבי עזריאל, אבל חוזרת אני מחר אחר הבדלה. זיסה שלך צדקת גמורה היא, ואין אני יכולה לראות בעוניה. שבת שלום. **(יוצאת)**

זיסל: אין אני יכולה להיות בלנית.

עזריאל: ודאי שאין אתה יכול.

זיסל: בוא ונעקור מכאן, עזריאל. אין אנו יכולים להמשיך בחיים אלה בלובלין. שאם נעשה אדם קרוב אלינו, סודנו נגלה לו.

עזריאל: אין אני עוזב את לובלין.

זיסל: אסתר'ל כבר גילתה את הסוד כולו.

עזריאל: אסתר'ל?

זיסל: גילתה ביום שברחתי בבגדיה. אתמול באה לחנות ואמרה לי. **(שתיקה)** בוא

נעקור מכאן לעיר אחרת, עזריאל, ויפה שעה אחת קודם.

עזריאל: כך אומר אתה, אבל רואה אני שפיך וליבך אינם שווים. משתוקק אתה לתינוק זה שבבטנה של אסתר'ל. רוצה אתה בו יותר משרוצה אתה בי.

זיסל: רוצה אני בך. איתך רוצה אני לעקור מכאן.

עזריאל: הוא הדבר. אינני יודע אם אני רוצה לעקור איתך לעיר אחרת. שחיי עמך נעשו

מרים ממוות. אין אני מפרנס את ביתי. אין אני יושב בבית המדרש. כדי שלא

לצער אותך אין אני מתפלל במניין. לאן אלך איתך? לוורשה? ומה יהא עלינו

בוורשה? שם יפתח בך רחם ותוליד שבעה? לא נעשית אישה, וכבר לא איש

אתה. ובגללך אין אני יודע איזה מין איש אני.

זיסל: מה יש בה במלה זו איש, ומה יש בה במלה זו אישה? אני מה שאני, שכך ברא

אותי הקדוש ברוך הוא. ואתה מה שאתה, שכך ברא אותך. **(עזריאל שותק)**

רוצה אתה שאחזור ללבוש בגדי איש?

עזריאל: רוצה אני לחזור ולהיות לאיש. איש כאחד האדם. רוצה אני להיות איש יהודי

ירא שמיים בעיני אלוקים ואנשים. אותו יום שנכנסה רייזלה אחותך לחנות,

ובעלה עמד לידה כמי שרגיל בה, מבלי לחשוש כמוני שמא תתגלה בו חרפה או

עבירה, חלפה אז מחשבה במוחי, ששוטה גמור הייתי שסירבתי לו לאביך.

זיסל: שוטה גמור הייתי לו נענית. שאין אתה יכול כלל לקרב אליה, אל רייזלה.

עזריאל: ודאי שיכול אני.

זיסל: בלבבך יודע אתה שאינך יכול.
 עזריאל: יכול גם יכול.
 זיסל: ואין אתה יכול גם ללכת ממני. אין זאת אלא שמאסת בעוני ובדחקות. אומר אתה שחפצת ברייזלה, רק כדי שאתרצה ואהיה בלנית, ואפרנס אותך. אם זה רצונך, הולכת אני אל פרומה ואומרת לה הן. ואין אתה מעלה עוד את רייזלה על דל שפתותיך. **(יוצא)**

18. אלתר מתקרב אל פתח חנותו של עזריאל. אלחנן מפתיע אותו.

אלחנן: היא איננה.
 אלתר: מי?
 אלחנן: זאת שאתה כרוך אחריה.
 אלתר: לך לך מכאן לפני שאראה לך את נחת רגלי.
 אלחנן: אין אני הולך לי לפני שאני מקבל את שכרי. **(מושיט יד)**
 אלתר: קח את הטחורים שלי. **(נכנס לחנות)** צפרא טבא, רבי עזריאל.
 אלחנן: **(לעזריאל)** צפרא טבא.
 עזריאל: אם מבקש אתה את זיסה אשתי, רבי אלתר. הרי היא במקווה.
 אלחנן: **(לאלתר)** הוא שאמרתי לך.
 אלתר: **(נעלב מזדברי עזריאל)** יסלח לי אדוני.
 עזריאל: ולשם, ברוך השם, אין אתה יכול לרדוף אחריה.
 אלחנן: **(לעזריאל)** הוא שאמרתי לו.
 אלתר: הסתלק מכאן! **(לעזריאל)** אין אני מבקש את אשתך, אלא את שכר הדירה!
 עזריאל: הרי אמרתי לך שלמחרת ראש חודש יהיה הכסף בידך.
 אלתר: רוצה אני את שכרי היום.
 אלחנן: גם אני.
 עזריאל: אם בא אתה אצלי מדי יום, אומר אני לפרומה אשתך מדוע.
 אלחנן: כבר אמרתי לה מדוע.
 אלתר: **(בכעס)** ולמחרת מוצא אתה עצמך מחוץ לדירה. עם אשתך! וגם אותו **(את אלחנן)** תיקח איתך! **(יוצא)**
 עזריאל: **(לאלתר)** ומה אתה מבקש? אילו הייתה לי מטבע, הייתי נותן אותה לו.
 אלחנן: אין אני מבקש צדקה, אלא שכר שתיקה. הרי אין אתה רוצה שייודע בכל לובלין שרבי אלתר ואשתך... **(מסמן בידיו)**
 עזריאל: יכול אתה להודיע בכל לובלין שאף אני ואשתו של רבי אלתר... **(מסמן בידיו)**
 אלחנן: יכול אני, אלא שאיש לא יאמין לי. ואילו על רבי אלתר יאמינו, גם יאמינו. שהרי אשתך היא... **(מסמן בידיו)**
 עזריאל: קח כפתור ולך.
 אלחנן: ובעבור עוד כפתור, אספר לך מעשה בענייני... **(מסמן בידיו)** מעשה בחתן מוורשה שרצה לשאת כלה מיהופיץ. הבטיח לו השדכן שכלתו צנועה וטהורה מאין כמוה בכל הארץ. לאחר החתונה נודע לחתן מה שנודע. נזעק החתן אל השדכן ואמר לו בקול בוכים: צדקת היא? טהורה היא? הרי זנתה היא עם כל הגברים שביהופיץ. ענה השדכן: יהופיץ? כמה גברים כבר יש ביהופיץ?

אלחנן צוחק מבדיחתו ומושיט יד לעבר עזריאל כדי לקבל פרוטה. לפתע הם מבחינים ברייזלה המתקרבת אל החנות.

- אלחנן: **(לרייזלה) היא איננה. (נוטל ממנה מטבע ומתרחק)**
 עזריאל: רייזלה?
 רייזלה: **(בהיסוס)** מבקשת אני לקנות את אותה מחרוזת ענבר שהבטחת.
 עזריאל: היכנסי.
 רייזלה: אין אני יכולה, שאסורה אני להיכנס לחנותך מחשש ייחוד.
 עזריאל: יודע אני שרגלייך מוליכות אותך למקום שליבך רוצה. **(היא נכנסת)** אין אני יכול עוד להחשות, רייזלה.
 רייזלה: מתחננת אני שלא תאמר מאומה. מבין ריסי עיניך ניכר מה בליבך.
 עזריאל: מאז שנכנסת לחנותי, איני מהרהר אלא בך, ובחיים טובים שיכלו להיות לנו, ובילדים שהיו נולדים לנו. כבר נענשתי די על שסירבתי לאביך, עליו השלום. ולא רק אני. גם פנייך מעידים על ייסוריך.
 רייזלה: את הנעשה אין להשיב, עזריאל. אתה נשאת אישה, וגם אני אשת איש, ואין אנו מותרים זה לזו לעולם.
 עזריאל: אבל אם יש בידינו גיטין, מותרים אנו. ואם הולכים אנו לעיר אחרת, חיים אנו כאיש ואשתו מבלי שימררו את חיינו.
 רייזלה: אין אני יכולה. השם יתברך זיווג לי בעל. על מה ולמה אני מגרשת אותו?
 עזריאל: אבל השם יתברך סגר את רחמך בפני בעלך, ומנע גם מאשתי להוליד ילדים. אין זאת אלא שלא להם נועדנו.
 רייזלה: חרדה אני, עזריאל, אל תוסיף לדבר עוד.
 עזריאל: **(נרגש)** כל הנשמות יורדות לעולם מפורדות, זכרים ונקבות, רייזלה, והקדוש ברוך הוא מזווגן כמו כפתורים ללולאות. ואין תשוקה זו שבנו אלא כדי למלא את רצונו, יתברך שמו, שהוא שזיווגנו עוד טרם נולדנו. גם בין ריסי עיניך ניכר מה שבליבך. כל הייסורים הללו באו עלינו משום שאני לא קיימתי את רצונו.
(מתקרב אליה)
 רייזלה: **(בחשש)** אין אני יכולה עוד לשהות כאן, עזריאל.
 עזריאל: רייזלה.
 רייזלה: אין אני יכולה.
 עזריאל: שמא יכולה את לבוא מחר אחרי שחרית?
 רייזלה: לא.
 עזריאל: אין אני מניח לך עד שמסכימה את.
 רייזלה: אינני יכולה.
 עזריאל: אם כך, השיבי לי מחר. מחר אחרי השקיעה.
 רייזלה: אל תדחק בי, עזריאל. שעלול אתה להביאני חס ושלום לידי עוד חטא. **(בכאב)** אחרי השקיעה הולכת אני למקווה להיטהר למען בעלי.
 עזריאל: למקווה?!
 רייזלה: וחרדה אני שבבואו אלי יהיו פניך לנגד עיני. **(פונה לצאת)**
 עזריאל: הולכת את אל המקווה?
 רייזלה: הגיע המועד.
 עזריאל: משביע אני אותך. אל תלכי.
 רייזלה: אשתו אני.

עזריאל: אנא, רייזלה. בשם אלוקים.
רייזלה: הסר דאגה מלבך, עזריאל. אין אני מתעברת לו.

רייזלה יוצאת. בצאתה היא נתקלת באלחנן. הוא מושיט לה את ידו כדי לקבל שכר שתיקה. היא נותנת לו מטבע ויוצאת.

19. המקווה בלובלין. זיסל הוא הבלנית.

אלחנן: **(לקהל)** ובמקווה של לובלין זיסה הבלנית. ושמועה פשטה בכל רחבי העיר: הבלנית החדשה צדקת גמורה. יודעת קרוא וכתוב. בקיאה בדיני טהרה וטבילה. והעיקר, אשת סוד היא.

זיסל מסייע לפרומה שיצאה זה עתה מטבילתה לרכוס את כפתורי מעילה, לקשור את מטפחתה על ראשה, וכו'.

פרומה: ...וכשמשתרעת אני במיטתי, משתרע הוא ליד. ייצרו גדול, אבל אין הוא יכול. ומתחנן הוא שאתן יד ואסייע לו. ואני לא נוקפת אצבע. והוא טורח ומתענה, עד שתש כוחו. **(צוחקת)**
זיסל: עונש הוא משמיים על החבטות שהוא חובט בך.
פרומה: **(צוחקת)** ואין לי נחת גדולה מזו בחיי. **(נותנת לו מטבע)** שיהיה לך לשבת.
זיסל: תודה לך, פרומה שתחיי. ולוואי ויכולה אני לגמול לך על חסדך.
פרומה: יכולה את, גם יכולה. כאשר בא הוא, יימח שמו, להשיח איתך בחנות, גוערת את בו במלוא גרונו עד שעוברים ושבים נוגשים בו. שראוי הוא המנוול, יימח שמו, לגיהנום עלי אדמות, ולא רק בעולם הבא.
זיסל: כך עושה אני.
פרומה: ותבוא עליך ברכה. **(יוצאת)**
אלחנן: **(לקהל)** עוד זאת יוצאת, והנה זאת באה.

אלקה וברייזלה מתקרבות אל המקווה. זיסל מבחין בהן והוא מכסה את פניו במטפחת.

אלקה: זוהי בתי, רייזלה. דבר לי אֵלֶיךָ. **(לרייזלה)** התפשטי. **(רייזלה פונה להתפשט. אלקה פונה לזיסל)** שמונה חודשים חלפו מיום חופתה ועדיין לא התעברה. בעלה אומר שכוחו במותניו, אך אני אומרת... **(לוחשת על אוזנה)** וכבר האכלתי אותו אשכי שוורים, ופיזרתי ביצי דגים במיטתם, ואף על פי כן... **(לוחשת על אוזנה)** ולא נותר לי אלא להשקות את בתי בשיקוי זה שרקחתי. והעיקר הוא שלפני שטובלת היא, אומרת את ברכה בכוונה גדולה, ובהגיע אל "סומך ה' לכל הנופלים וזוקף לכל הכפופים", מניחה את שתי ידייך על ראשה, ובזכותך מתעברת היא עוד הלילה.
זיסל: כן רבנית.

אלקה מגישה לרייזלה את הבקבוק אך זו דוחה אותו.

אלקה: הרי נתת לי את דברתך ששותה את שיקוי זה עד תום. (רייזלה שותקת) אין את רוצה להתעבר? אמרי לי שאין את רוצה, ואינני טורחת עלייך. (רייזלה שותקת) אם חפצה את בילד, עליך לעשות מעשה.
רייזלה: (בשלילה) אימא!
אלקה: (מזכירה לזיסל) ב"סומך ה' לכל הנופלים וזוקף לכל הכפופים".

אלקה יוצאת. זיסל ורייזלה לבדם. זיסל משפיל את עיניו.

רייזלה: בשל מה משפילה את עיניים, בלנית?
זיסל: לפני שמקיימת מצווה, אומרת אני תהילים.
רייזלה: מי ייתן ובזכותך זוכה אני בברכה.
זיסל: יכולה את להיכנס אל המים, ומיד שבה אני ומברכת אותך. (פונה לצאת)
רייזלה: הרי דין הוא שרוחצת את גופי קודם לטבילה. וגם נוטלת את ציפורניי.
זיסל: ודאי, ודאי. רק שבת של רבנית את, והולכת אני להביא לכבודך דלי של מים נקיים.

רייזלה מתפשטת. חוזר זיסל, דלי ומגבת בידו, ומספריים לנטילת ציפורניים. הוא עושה כל מאמץ שלא לראות את גופה של רייזלה.

רייזלה: אין את אומרת ברכה?
זיסל: הנה אומרת אני. (ממלמלת ברכה)
רייזלה: אמן.

זיסל נוטל את צפורנה של רייזלה בשתיקה.

רייזלה: בשל מה מרכינה את כך את ראשך?
זיסל: נזהרת אני שלא אדקור בך חלילה ותזוב טיפה מדמך.
רייזלה: (בכאב) ולוואי שתזוב טיפה זו מרחמי.
זיסל: חס וחלילה. וכיצד תזוב טיפה מרחמך אם סופרת את שבעה ימים נקיים?
רייזלה: סופרת אני שבעה נקיים, ובכל יום מתפללת לשם יתברך שיזמן אצלי טיפה של דם.
זיסל: (מופתע) טיפה של דם? לשם מה?
רייזלה: כדי שלא אהיה טהורה לו, לבעלי.
זיסל: ריבונו של עולם! וכי מה רע בבעלך שאין את רוצה להיות טהורה בשבילו?
רייזלה: אין בו רע. אלא שלא רציתי בו, ונישאתי לו רק מחמת צרות שנפלו עלינו. אחי נחטף מביתו ולא נודעו עקבותיו, ואבי שיצא לחפשו חלה ומת.
זיסל: אין צרות באות לעולם אלא כדי להעמידנו בניסיון, שיהא אדם מאמין בשם יתברך גם בעת צרה. וגם את, שהקדוש ברוך הוא זיווג לך זיווג, צריכה את להתחזק באמונתך ולאהוב אותו כדת משה וישראל.
רייזלה: אין אני יכולה להתחזק. שלבי איננו נתון לבעלי, אלא לאיש אחר, שהוא זיווג שלי משמים.
זיסל: לאיש אחר?
רייזלה: למי שרציתי בו לפני שנישאתי.

זיסל: אין את יכולה לרצות בו, באותו איש. שרצון זה בחינת ניאוף הוא, ואישה נואפת, דינה מוות. ואם אותו האיש שומר תורה ומצוות הוא, אין הוא רוצה בכך, שהרי אשת איש את, ואסורה את לו בתכלית.

רייזלה: ואף על פי כן רוצה הוא בי, כפי שאני רוצה בו.

זיסל: רוצה בכך?! מניין לך?

רייזלה: שמעתי מפיו.

זיסל: מפיו?

רייזלה: שהלכתי לחנותו לקנות דבר מה, ואמר לי.

זיסל: **(המום)** אין אני יכולה להטביל אותך, עד שעוקרת את מחשבה זו מליבך.

רייזלה: אין אני עוקרת מחשבה זו, אלא אם עוקרת אני את לבי.

זיסל: אוזרת את כוח ועוקרת. **(מוליך אותה אל המים)**

מקהלה: אל מלא רחמים, עומדת אני לפניך, עירומה ועריה, ללא כסות או בגד, לכלוך או כתם, טבעת או נזם, לא זקופה, לא שפופה, לא פשוקה, לא קפוצה, אל מלא רחמים, ברך את נפשי, ואני ניטהרת.

זיסל: אומרת ברכה ראשונה, עוצמת עינייך, ועוקרת. רואה את בעלך שיחיה בעיני רוחך, וטובלת בכוונה גדולה, אומרת ברכה שניה, ועוקרת. ואם עושה את כל אלה בכל לבבך ובכל מאורך, עושה לך הקדוש ברוך הוא נס ואת ניטהרת.

מקהלה: אל מלא רחמים, שקועה אני בתוך מי גשמיך ידיי רפויים, שפתיי נושקות, עיניי עצומות, מכוונת אליך את תפילותיי, רגשותיי, תנועותיי אל מלא רחמים, קִרְבְּנִי בחמלתך וקדשני.

אל מלא רחמים, עולה אני מתוך מימך אלה, ועושה דרכי אל ביתי, אל בעלי שקידשת לי יהא לבי שלם, מחשבתי בָּרָה וְזָכָה וצלולה, אל מלא רחמים ברך אותי ואני נכונה לו.

זיסל יוצא וממהר אל ביתו. ליד בית פייביש הוא שומע את אלקה מבשרת:

אלקה: מזל טוב. בן זכר נולד לנו. חיים-יודיל שמו. שיזכה לחופה ומצוות, ולמעשים טובים.

20. חנותם של זיסל ועזריאל. זיסל נכנס ואורז את תכולת החנות. נכנס עזריאל.

זיסל: מפצירה אני בכך שנסתלק מעיר זאת לאלתר. שאין אני יכולה לשהות בלובלין אפילו עוד יום אחד. **(עזריאל שותק)** רוצה אני ללכת על שאין אתה אוהב אותי כאן. על שאין אתה משיח עמי בחיבה. על שצינה אוחזת בכך כשמניחה אני את ראשי בחיקך.

עזריאל: וכי מתי יכול אני לאהוב אותך כאן? בימים יושב אתה בחנות ומלהג עם הקונות, ובלילות הולך אתה למקווה, לזון את עיניך בנשים עירומות.

- זיסל: מה לי ולנשים עירומות?! הרי למענך הולכת אני למקווה. למענך יושבת אני בחנות. כדי שיכול אתה ללכת לבית המדרש. למענך אף חדלתי מתלמודי.
- עזריאל: הוא שאמרתי. שלא צריך היית לדחוק בי ללכת אחריו ללובלין.
- זיסל: לא דחקתי כך. הלכת משום שליבך היה כרוך אחרי.
- עזריאל: הלכתי מתוך חולשת דעת. אתה הוא שפיתית אותי.
- זיסל: **(בכעס)** לא אני הוא שפיתיתי אותך. ליבך היה כרוך אחרי, ועכשיו ליבך התרוקן. נעשית הולך בטל. אינך הולך לבית המדרש. כופה אתה עלי להתבזות בתפירה ובבלנות כדי לפרנס אותך.
- עזריאל: **(סוטר לו)** הא לך בשביל פרנסה זו שאתה מפרנס אותי!
- זיסל: **(בכעס)** ועכשיו אומרת אני לך עוד דבר. שנואף אתה. לבבך כרוך אחרי רייזלה אחותי, אף על פי שאשת איש היא, ואסורה לך בתכלית.
- עזריאל: שקר הדבר. אין אני כרוך אחריה.
- זיסל: אם כך, למה אמרת לה שאתה כרוך אחריה?
- עזריאל: אני אמרתי?
- זיסל: אמרת לה בעת שבאה אצלך בחנות. ולכן רוצה אני לעקור מכאן, כדי שאין אתה בא לידי חטא.
- עזריאל: אין אתה ירא לחטאי. ירא אתה לעצמך ולבשרך, שמא אלך ממך.
- זיסל: אמת ויציב. יִרְאָה אני גם לעצמי. שאין לי חיים בלעדיך. ואין אני מניחה לך ללכת, אפילו אם רוצה אתה.
- עזריאל: אין אני רוצה ללכת. שהדי במרומים שאין אני רוצה. אלא שאין אני יכול עוד לשהות עמך. שחיי איתך אינם חיים. שקצה נפשי בשקר הזה. שרוצה אני להיות כאחד האדם. אתה, יש לך ילד. ומה איתי? גם אני רוצה בילד. שאין העולם מתקיים אלא בשביל הבל תינוקות של בית רבן. ורוצה אני שילדי לא יהיה חוטא כמוני. ויאמר עלי קדיש. ואין אתה יכול לתת לי ילד זה.

אור עולה על יודיל.

- יודיל: קח את בנך בזרועותיך, זיסל. אל תפנה לו עורף. בשר מבשרך הוא. **(זיסל שותק)** אנא, זיסל. **(זיסל שותק)** עדיין חי ונושם הוא. עוד מעט נוגף אותו הקדוש ברוך הוא בגלל חטאיך.
- זיסל: גם אם יש בי חטא, אבא, הרי כשמצרפים ומזככים אותו בצער ובאהבה, באופן שלא נשאר בו אלא ניצוץ של קדושה, מתמרקת מיד כל הטומאה והופכת להיות קדושה עליונה, וקדושה זו גואלת גם את נשמתו. **(קם ויוצא)**

21. עזריאל בחנותו. אלתר נכנס כדי לגבות את חובו.

- אלתר: ובכן?
- עזריאל: רבי אלתר, יש בידי שעון זה.
- אלתר: **(מופתע)** הרי זה השעון שנתת לי לפיקדון ביום בואך ללובלין, ומכרתי אותו לאותו רב מפראמפול.
- עזריאל: ואחר כך פדיתי אותו מידי אותו רב. שמתנה הוא לי מחותני עליו השלום. נכה ממנו את דמי הדירה ותן לי עשרים זלוטי.

אלתר: עשרים זלוטי?! (נוטל אותו ובודק אותו) עשרה.
 עזריאל: עשרים, רבי אלתר.
 אלתר: וכי שוטה כה גדול אני בעיניך?
 עזריאל: חמישה עשר.
 אלתר: עשרה. (פונה ללכת)
 עזריאל: חכה, רבי אלתר. יהי עשרה.
 אלתר: יפה. מחר שב אני אליך ועשרה זלוטי אלה ביד.
 עזריאל: לא מחר. היום.
 אלתר: מה החיפזון?
 עזריאל: חייב אני לנסוע.
 אלתר: לנסוע? לאן?
 עזריאל: דודי חלה ועלי למהר ולסעוד אותו.
 אלתר: ואשתך?
 עזריאל: אשתי נשארת.
 אלתר: יפה, יפה. אלא שרק חמישה זלוטי בכיס.
 עזריאל: יהי אפוא חמישה.

הם תוקעים כף. אלתר נותן לו שטר ונוטל את השעון. נכנס זיסל ולוקח אותו ממנו.

זיסל: (לאלתר) שעון זה איננו של עזריאל, רבי אלתר, ואין הוא יכול למכור אותו.
 עזריאל: שלי הוא. מתנה הוא לי מחותני ליום אירוסינו.
 זיסל: ואין אתה נוסע. שאין אני נותנת לך לנסוע.
 עזריאל: אין אני שואל לרשותך.
 אלתר: שילמתי עבורו.

הוא לוקח את השעון מידי זיסל. נכנסת אלקה נחפזת ומודאגת. זיסל ממחרר לפינה כדי להסתיר את פניו. בסערת רוחה היא איננה מבחינה בו.

אלקה: שלום עליך, עזריאל, מהר. צריכה אני ל"ב נרות שעווה לבנים. שצרה נפלה עלינו. נכדי הפעוט, תינוק בן יומו, חלה. גופו בוער. כולו נוטף זיעה.

לפתע היא מבחינה בשעון שבידי אלתר. היא ממחרת ולוקחת אותו.

אלקה: ומה לשעון זה בידיך?
 אלתר: (לאלקה) זה עתה קניתי אותו.
 אלקה: ממי?
 אלתר: מרבי עזריאל שקיבל אותו מתנה לנישואיו עם זיסה הבלנית.
 אלקה: זהו שעונו של זיסל בני, שקיבל אותו מחותנו. (בבהלה) זיסה? ריבוננו של עולם.
 (לעזריאל) אמרו לי שלא מצאתי את בני. כי אם מצאתי, אנקר את עיני.
 אלתר: אין אני יודע מיהו בנך, רבנית, אבל יודע אני ששעון זה שלי הוא.
 אלקה: צא מכאן! צא אמרתי! שעוד רגע האדמה נבקעת, ואתה נבלע בתוכה עם עדת החוטאים הזאת. צא! (הוא יוצא. היא מסירה מזיסל את מטפחתו) מהו משחק זה שאתה משחק, זיסל? נטרפה עליך דעתך? אישה ובן יש לך. ובן זה נוטה

למות. הרי עוד יום ייוודע חטאכם ויסקלו אתכם באבנים. הלוואי וידעתי קללה שתביא גם עליך מיתה. אין לי עוד בן. היה ואיננו. טרופ טורף בני. **(יוצאת)** עכשיו יוצא אתה אחריה! לא שמעת? צא! אין אני רוצה לראות אותך עוד. ולוואי שלעולם לא הייתי פוגש בך. אל תביאני לידי כך שאחנוק אותך. לך מכאן. צא!!

זיסל: לאן אלך? לאן?

עזריאל: לך לאן שתלך. רק לך! **(זיסל יוצא. עזריאל פונה אל אלחנן)** רבי אלחנן! צריך אני לך. שליחות שהשתיקה יפה לה.

אלחנן: **(מושיט יד)** כמה?

עזריאל: הנה לך פרוטה.

אלחנן: פרוטה? וכי איזה מעשה דל מבקש אתה ממני, ששכרו פרוטה?

עזריאל: הנה לך שתים. רוץ אל ביתו של פייביש, ואמור לאשתו, שנמצאה אותה מחרוזת ענבר שהיא מבקשת, וכי עליה לבוא לחנותי לאלתר.

אלחנן: אם כבודו ייתן לי עוד פרוטה, מביא אני אותה לכאן במו ידי.

עזריאל: הא לך עוד אחת.

אלחנן: ואם כבודו נותן לי עוד פרוטה, ממלא אני את פי מים.

עזריאל: הנה. זאת האחרונה שבידי.

אלחנן: **(טומן את הפרוטות בכיסו)** אלא שאם מהרהר אני עוד דק בשליחות זו שהטלת עלי, חושש אני שלא אוכל למלא אותה.

עזריאל: למה?

אלחנן: שראיתי לפני רגע את רבי פייביש מוליך את אשתו למקווה.

עזריאל: למקווה? **(יוצא במהירות)**

אור על אסתר'ל הפונה אל תינוקה. אור על רוחו של יודיל האומר במקביל את הקדיש.

אסתר'ל: קום, ילדי, אל תישן אביך יצא לשוט בעולם ספר תורה מבקש הוא שם הרחק מעבר לים	קום, ילדי, אל תישן אביך הפליג בספינת זהב תורה שמצא נושא בידיו שב הוא אליך עכשיו
קום, ילדי, אל תישן אביך צדיק, איש ישר ותם אם מתורתו תלמד ותחכם ירחם עליך ריבונו של עולם	קום, ילדי, אל תישן אביך צדיק, איש ישר ותם אם מתורתו תלמד ותחכם ירחם עליך ריבונו של עולם

אסתר'ל: קום, חיים-יודיל שלי, קום. הגיעה שעת ארוחתך, ילד יקר. השדיים של אימא כבדים מאד, חיים-יודיל. עוד מעט יתבקעו משפע החלב. אל תענה את אימך, חיים-יודיל שלי. פתח פִּיך. **(ממששת אותו ומגלה שהוא קר)** חיים-יודיל? **(בבכי)** חיים-יודיל, ילד שלי...

עזריאל: רייזלה! רייזלה!
זיסל: עזריאל?!

רייזלה יוצאת מן המקווה ומבחינה בעזריאל.

רייזלה: עזריאל! (ממהרת לעטוף את גופה במגבת)
עזריאל: מחלי לי, רייזלה. התלבשי, ונימלט מן המקום הנורא הזה.
זיסל: אין אתה נוטל אותה, עזריאל.
עזריאל: אין אני שואל רשות מאיש.
זיסל: אין היא רוצה ללכת עמך.
רייזלה: מכירים אתם זה את זה?
עזריאל: בואי, רייזלה.
זיסל: אין את הולכת איתו, רייזלה. מאחז הוא את עיניך. גם אם תלכי איתו, אין הוא יכול לאהוב אותך.
עזריאל: בואי!
רייזלה: (לזיסל) וזאת מניין לך?
עזריאל: (לזיסל) אנא, במחילה ממך. רוצה אני עוד לחיות את חיי.
זיסל: גם לי עוד חיים לפני.
עזריאל: אל תתמהמהי, רייזלה. עוד מילה היוצאת מפיה, מחריבה עלינו את עולמנו.
זיסל: אין הוא יכול לאהוב אותך, רייזלה. שאוהב הוא אותי.
רייזלה: אותך? וכי מי את לו?

זיסל מסיר את מטפחתו.

רייזלה: זיסל?!
עזריאל: בואי ונלך מכאן.
זיסל: אין אתה הולך.

הוא אווזו בעזריאל. אור על יודיל.

יודיל: חדל, זיסל. בנך מת. הנח לו ללכת.
זיסל: (ליודיל) אין לי חיים בלעדיו.
יודיל: לא שמעת? בנך מת. הרפה ממנו.
עזריאל: תן לי ללכת, זיסל. אם יקרים לך חיי. אנא...
זיסל: יקרים לי חיך. יקרים אף מחיי. אך נשמתך יקרה לי מהם.
יודיל: בנך מת, זיסל. בורא עולם פקד עליו את עוונך.
זיסל: בני מת?
יודיל: ודי לנו במותו. שב שבעה ועשה תשובה וְתֵּיָה.
זיסל: (הבין) בני מת? בני הקטן מת?

זיסל מרפה מעזריאל ומתרחק ממנו. עזריאל מחבק אותו כדי לנחם אותו באבלו.

זיסל: (לעזריאל) אפילו המוות לא יתיר זיווג זה שלנו לעולם ולעולמי עולמים.

(שניהם נופלים חבוקים אל מי המקווה)

רייזלה: הרפה ממנו, זיסל! הרפה! צאו מן המים. עוד מעט ושניכם טובעים. צאו מן המים. זיסל אחי, מוחלת אני לך. מוחלת. אנא. מושיטה אני לך יד, עזריאל. אחוז בידי. אחוז בידי, עזריאל. גם לך מחלתי. הולכת אני איתך לאן שתלך. אחוז בידי, עזריאל! (יודיל ממחר אליה ומחבק אותה)

אפילוג

בית הקברות. לילה. סופה. רייזלה שוכבת בין שתי תולדות העפר ומתייפחת. יודיל לידה, מנסה להרגיע אותה.

אלחנן: (לקהל) הוא לא אחז בידה. הוא לא רצה בה.
רייזלה: (ליודיל) הוא לא רצה בה. גם זיסל לא רצה.
אלחנן: היא הושיטה לו יד.
רייזלה: הושטתי לו יד. הושטתי. הוא לא רצה.
מקהלה: אל מלא רחמים, שוכן במרומים
המצא מנוחה נכונה על כנפי השכינה.
במעלות קדושים וטהורים
כזוהר הרקיע מזהירים.
הסתירהו בסתר כנפיד לעולמים,
וצרור נשמתו בצרור החיים.
אדוניי הוא נחלתו, וינוח בשלום על משכבו.

סוף